

ŠTO JE ZEN

Alan Watts

Što je Zen?

Alan Watts

SADRŽAJ

Uvod (Mark Watts).....	3
Predgovor (Alan Watts).....	4
1. dio: Jednostavan put, težak put.....	6
2. dio: Zen ponovo promišljen	9
3. dio: Prostor	16
4. dio: Zen um	23
O autoru.....	33

Svatko od vas

savršen je onakav kakav jest.

I svima bi vam dobro došlo malo oplemenjivanja.

Suzuki Roshī, osnivač zen centra u San Francisku

UVOD

Mark Watts

Zen je metoda ponovnog otkrivanja iskustva života. Potječe iz Indije i Kine, a na Zapad je došao posredstvom Japana, i iako je jedan od oblika mahavana budizma, on nije religija u uobičajenom smislu riječi. Cilj je zena proizvesti transformaciju svijesti, probuditi nas iz svijeta snova i beskrajnih misli da bismo iskusili život onakvim kakav jest u ovom trenutku.

Zen ne može biti uistinu podučavan, ali se može prenositi seansama kontemplacije ili meditacije, koje se nazivaju *zazen*, i kroz dijaloge između učenika i učitelja, *sanzen*. U dijalogu koji vode učenik i zen majstor, učenik nailazi na prepreke razumijevanju, a učitelj upućuje, ali ne tako da odgovor bude očigledan.

Zen je sve popularniji u zapadnoj književnosti. D. T. Suzukijeva knjiga *Outlines of Mahayana Buddhism* (Glavne crte mahayana budizma) prvi je put objavljena na engleskom jeziku 1907. godine, a autori R. H. Blythe, Christmas Humphries i Alan Watts dali su prve doprinose zen književnosti na Zapadu. Alan Watts napisao je svoj prvi rad o zenu 1933., a 1936. godine, u dvadeset prvoj godini, svoju prvu knjigu, *The Spirit of Zen (Duh zena)*. Iz Londona se preselio u New York 1938. godine, a nakon desetak godina provedenih u anglikanskoj crkvi 1950. uputio se na zapad, u Kaliforniju. Na Američkoj akademiji za azijske studije u San Francisku počeo je držati predavanja o istočnjačkoj misli.

Tamo je upoznao japanskog umjetnika Sabroa Hasegawu i beat pjesnike Garyja Snydera i Allena Ginsburga. Njegova su se predavanja iz učionica preselila u lokalne kavane, a 1953. počeo je svakog tjedna govoriti uživo na radiju, na stanici Pacifika KPFA u Berkeleyu, Kalifornija. Njegovi prvi nastupi na radiju uključuju *The Great Books of Asia (Velike knjige Azije)* i *Way Beyond the West (Put s one strane Zapada)*, koje su poslije ponovno emitirane na KPFA u Los Angelesu. Godine 1955. započeo je rad na knjizi *The Way of Zen (Put zena)*. U tome mu je pomogla Bollingen stipendija koju mu je pribavio Joseph Campbell, a nakon objavljivanja 1957. odlazi u New York na prvu od svojih brojnih turneja koje su se nastavile tijekom idućih petnaest godina i na kojima je govorio diljem zemlje.

Građa za knjigu *Što je zen?* odabrana je iz njegovih kasnijih govora koje je održao nakon dugogodišnjeg proučavanja i prakticiranja zena. Većina je preuzeta sa snimki koje su snimljene tijekom vikend seminara, na kojima je Watts promišljao zen sa skupinom znanaca u njegovoj kući na vodi, u Sausalitu, u Kaliforniji.

Umjesto da se usredotoči na povijesnu pozadinu zena, on je predmet predstavio izravno, na način za koji je osjećao da će biti najpristupačniji njegovoj uglavnom zapadnjačkoj publici. Rezultat je jedinstven i učinkovit primjer *sanzen* dijaloga u praksi, a iako su riječi upućene grupi, psihološkim preprekama pojedinca obraća se s iznimnom osjetljivošću za "zamke uma" koje značajno zbunjuju učenike zena.

Prekrasnom igrom riječi Wattsovo iskusno izlaganje pruža nam zdravu, bogatu, prijeko potrebnu mudrost koju otkrivamo iskustvom zena, i pokazuje nam put.

PREDGOVOR

Alan Watts

Iako je donedavno riječ *zen* bila nepoznata većini Europljana i Amerikanaca, zen je stoljećima veoma snažno utjecao na oblikovanje kulture Japana i Kine. Ne razmatrati zen u povijesti Japana bilo bi jednako pogrešno kao i izostaviti kršćanstvo u povijesti Engleske.

Međutim, zen je ostao relativno nepoznat svijetu jer su donedavno njegovi predstavnici oklijevali proširiti doktrinu izvan granica iz straha da se ne izgubi njegova bit. To je zato što se zen u potpunosti temelji na vrsti osobnog iskustva, i nikakva potpuna ideja njegove istine ne može se iskazati riječima. Konačno su početkom dvadesetog stoljeća razni pisci Dalekog istoka - među njima i glasoviti dr. D. T. Suzuki - objavili pojedinosti o ovom iznimnom načinu života. Tada je Zapadnjacima postalo jasno da je zen odgovoran za mnoge pojave koje nas oduševljavaju na Dalekom Istoku, uključujući borilačke vještine džudo i aikido te izniman osjećaj za lijepo koji karakterizira kinesku i japansku umjetnost.

Mnogi smatraju da je zen jednak korijenu svih religija, jer je to način oslobađanja koji se usmjerava na pojave koje su u osnovi svakog misticizma: postati svjestan jedinstvenosti i sklada života, i unutarnjeg - nasuprot vanjskom - postojanja Boga. U ovom kontekstu riječ Bog može biti varljiva jer, kao što ćemo vidjeti, ideja božanstva u zapadnom religioznom značenju strana je zenu.

Cilj je ove knjige da bude vodič i da suvremenom čitatelju objasni osnovna načela zena. Moja je namjera pokazati put, upućujući na temeljne staze, onima čija je potraga za istinom zapriječena dogmama, vjerovanjima i pogrešno shvaćenim ritualima, što sužava put moderne religije.

Na Zapadu smo navikli razmišljati o duhovnom kao o nečemu što se razlikuje od svakodnevnog života. Za duhovno držimo da se tiče drugog svijeta, pa umjetnički oblici koji prikazuju duhovne predmete koriste simbole božanskog, koji transcendiraju svakodnevnu materijalnost. No, u umjetnosti kineskog zen budizma nalazimo krajnju koncentraciju na najuobičajenije oblike svakodnevnog života. Čak i kad su prikazani, veliki mudraci budizma predstavljeni su svjetovnim stilom, poput običnih ljudi, a često i kao lutajući idioti i skitnice. Važnost ovog izrazito ljudskog prikazivanja jest što nam pokazuje da je njihovo stajalište o odnosu duše i tijela, odnosno uma i materije potpuno različito od našeg - oni duhovni život zapravo uopće ne razmatraju u tim kategorijama.

Mi osjećamo da je naša duša odvojena od tijela, da je duh odvojen od tvari, a na isti način da je i Bog odvojen od svijeta. Suprotstavljajući se materijalnom svijetu i pokušavajući se pomiriti s njim počeli smo se poistovjećivati s vrstom odvojene duše, pa smo tako počeli uočavati probleme u materijalnoj egzistenciji. Vjerujemo da je život nešto što moramo pobijediti ili nešto iz čega se nekako moramo izvući. No, i u jednom i u drugom slučaju osjećamo se različitim od njega, a sebe ne smatramo dijelom prirodnog materijalnog svijeta nego odvojenim od njega, osjećamo da dominiramo njime i pokušavamo ga pokoriti.

Umjetnički oblici kineskog budizma, međutim, izražavaju posve različito stajalište, ono stajalište po kojem materijalni, svakodnevni, obični svijet ne predstavlja problem koji treba riješiti niti nešto što treba osvojiti.

Bilo bi nam malo lakše kad bismo svijet vidjeli kao dodatak nama samima, a sebe kao dodatak svijetu. Da bismo shvatili kako je u zenu nastala ova ideja moramo razmotriti okružje u kojem se prvi put pojavio, a to je autohtoni kineski svijet taoizma. Kada je budizam prvi put došao u Kinu, bilo je najprirodnije da Kinezi o njemu govore riječima taoističke filozofije, jer i budizam i taoizam poimaju život kao rastući proces u kojem su um i svijest

čovjekova neraskidivo povezani. Ne radi se o tome da postoji nepomičan zaslon svijesti preko kojeg prolazi naše iskustvo i ostavlja zapis. Riječ je o tome da je polje same svjesnosti dio rastućeg procesa, pa ljudski um nije zaseban entitet koji promatra proces izvana nego je njegov neraskidiv dio.

Kao posljedica toga, osnovni sukob između uma čovjeka i tijeka života zen vidi kao iluziju, kao nešto nestvarno što smo izmislili. Ta iluzija nastaje jer je ljudsko pamćenje dio promjenjivog modela koji ima sposobnost predstaviti prijašnja stanja modela, a to daje dojam određene stalnosti u ponašanju modela. Kako bilo, moramo biti svjesni da je naš dojam stalnosti vrsta misaonog procesa koji se čini odvojenim od modela po kojem je zapis napisan, ali je zapravo i dio modela.

Praksa je zena iskusiti cjelokupni model izravno, a svoje ja prepoznati kao bit modela.

1. dio

Jednostavan put, težak put

JEDNOSTAVAN PUT, TEŽAK PUT

Zen je uistinu nevjerojatno jednostavan sve dok ne pokušavamo mudrovati ili se kolebati! Zen je samo osjećaj i čisto shvaćanje da, recimo to riječima zena, postoji "deset tisuća fomacija; jedna takvoća". Ili bismo mogli reći: "Deset tisuća stvari koje su sve jedne takvoće." Drugim riječima, iza mnoštva događaja i bića u ovom svemiru jedna je energija - a ona se javlja kao *ti*, i *sve* je ona. Praksa je zena shvatiti tu jednu energiju kao da "imamo predosjećaj".

Ipak, zen ništa ne govori o tome što je ta energija, a to, naravno, u umovima Zapadnjaka ostavlja dojam da je to vrsta "slijepe energije". Pretpostavljamo to jer jedina alternativa, koju uz pomoć naših tradicija možemo zamisliti, jest ta da se vjerojatno radi o nečemu nalik na Boga. To je vrsta kozmičkog ega, gotovo osobno inteligentno stvorenje. Ali, po budističkom shvaćanju to bi bilo jednako daleko od biti koliko i smatrati je slijepom energijom. Riječ "takvoća" se koristi kako bi cijelo pitanje ostalo otvoreno i potpuno nedefinirano. To je "tako". To je ono što jest.

Priroda je ove energije da je neformulirana, iako nije bezoblična u smislu neke ljepljive bezlične mase. To jednostavno znači da je u osnovi svega nešto što nikada ne može biti pretvoreno u objekt, niti se može razaznati, shvatiti, ili objasniti. Na isti način, naše oči za nas nemaju nikakvu očitu boju dok promatramo stvari, niti imaju zaseban oblik. Da imaju svoj oblik, on bi iskrivio sve oblike koje vidimo – a na neki način sama njihova struktura i iskrivljuje ono što vidimo. Da oči imaju boju same po sebi to bi utjecalo na sve što vidimo, a ipak toga nikad ne bismo bili svjesni. Kako stvari stoje, međutim, mi nismo svjesni boje očiju, niti boje leća, jer ako imaju boju, ona je u osnovi cijelog vida. Tako na potpuno jednak način možete nikad ne postati svjesni strukture i prirode temeljne energije svijeta jer *vi jeste ta energija*, a zapravo je sve ona.

No, možete reći: "Pa, onda to zapravo nije ni bitno." I to je istina, nije — ali *je* bitno u životu i osjećajima osobe koja shvaća da je to tako! Iako to ne mora biti osobito bitno za bilo što što se događa, izravno ukazuje na bit stvari. Da nema očiju, ne bi bilo vida, a to nam nešto bitno govori o našoj ulozi u svijetu. Vidimo određene prizore, a struktura oka ne pravi razliku među njima, no o njoj ovisi mogućnost gledanja. Tako o toj energiji ovisi sama mogućnost postojanja svemira, a to je prilično važno.

Međutim, to je toliko važno da to obično i ne opažamo. To ne ulazi u naša praktična razmatranja i prognosticiranja, a zato moderni logičari svaki na svojim odsjecima filozofije uvjeravaju da su sve tvrdnje o toj energiji, uključujući i tvrdnju da ona i postoji, beznačajne. A to je na neki način istina, jer je svijet sam - sa stajališta stroge logike - prilično beznačajan u smislu da ne predstavlja ni znak ni simbol koji upućuje na nešto drugo. No, dok se sve to uzima zdravo za gotovo, ipak je bitno za način na koji *osjećamo* ovaj svijet, i stoga za način na koji djelujemo. Ako *znate* da postoji samo ovo; i da ste to vi; i da je to izvan vremena, izvan prostora, izvan definicija; i ako jasno uvidite da tako stvari stoje, to vam daje određeni "odskok". Možete ući u život neusiljeno, bez onih osnovnih strahova koje obično imate.

Možete se, naravno, prilično zakačiti za oblik života koji sada živite. Ja mogu sebe smatrati "Alanom Wattsom" kao *izrazito* važnom pojavom - onom koju bih htio sačuvati i produžiti što je duže moguće! Ali istina je da ja to neću moći, i da se na kraju sve raspada. No, shvatite li ovu osnovnu energiju, onda znate da imate priliku opet se pojaviti u nebrojenim oblicima, a svi će se oni s vremenom činiti jednako bitnima kao i ovaj koji sada imate, i možda jednako problematičnim.

Međutim, ovo nije nešto u što bi trebalo vjerovati, jer ako vjerujete da je tako na temelju naklapanja, onda niste shvatili bit. Uistinu ne trebate vjerovati u ovo, i ne morate to formulirati, ili držati se toga na bilo koji način, jer u

jednu ruku ne možete pobjeći od toga, a u drugu vi - to jest, vi u ograničenom smislu - nećete biti tu da to iskusite. Zato nema potrebe vjerovati u to, a ako i vjerujete, to jednostavno pokazuje da imate određene sumnje u tom pogledu!

Zbog toga je zen nazvan "religijom nijedne religije". Vi se tako reći ne morate uhvatiti za *sebe*. Vjera u sebe samog ne znači "držati se" za sebe, nego pustiti se. Zato zen majstor, kada od svog učenika čuje: "Deset tisuća formacija, jedna takvoća", odgovara: "Riješi se toga."

To je također razlog što, u prakticiranju određenih oblika zen meditacije, ponekad dolazi do mučnog nastojanja pojedinca da nadvlada sve formulacije bilo kakvog tipa i odbaci sve preokupacije. Pa osoba ustraje u dugim satima sjedenja s bolnim koljenima u neprestanoj frustraciji pokušavajući shvatiti o čemu se tu radi. S nevjerojatnom iskrenošću kažu: "Moram otkriti što je tajna života da bih vidio tko sam i što je ova energija."

I tako idete i idete do zen majstora, ali on pobija sve formulacije koje mu donosite, jer one vam ne trebaju. Kada obična osoba, međutim, čuje da vam formulacija ne treba, ona će sve to zaboraviti i početak će razmišljati o nečem drugom, pa tako oni nikad ne prijeđu prepreku i nikada ne shvate jednostavnost i radost svega toga.

No, kada stvarno shvate, očito je da postoji samo jedna energija, i da su svjesnost i nesvjesnost, bitak i nebitak, život i smrt njezine suprotnosti. Ona je uvijek lelujava na sljedeći način: sad je vidiš, sad je ne vidiš - sad je ovdje, sad nije. Naime, upravo to "ima" i "nema" *jest* ta energija, i mi ne bismo znali što je ta energija da se ona ne mijenja. Jedini način da oscilira jest da je čas ima čas nema, pa tako imamo život i smrt, i tako stvari stoje iz naše perspektive.

Eto, o tome se radi u zenu. A radi se samo o tome. Naravno, iz toga proizlazi i nešto drugo, ali u vježbanju zena, prvo što moramo učiniti jest *osjetiti* njegovu potpunu očitost.

Ono što slijedi iz toga je pitanje: "Kako osoba koja tako osjeća živi u ovome svijetu? Sto činiti s ostalima koji ne vide da je to tako? Sto činiti u pogledu našeg postupanja u ovom svijetu?"

Ovo je teži dio zen vježbanja. Na početku je prodor - koji uključuje određene poteškoće - no nakon toga slijedi cijeli proces učenja samilosti, tankočutnosti i vještine. Kao što je Isus rekao, treba "biti lukav poput zmija i nježan poput golubica" - a upravo to oduzima najviše vremena. Tada možete podijeliti vježbanje zena u dvije faze koje odgovaraju dvjema velikim školama budizma: hinayana faza i mahayana faza. Hinayana faza usmjerena je dostizanju *nirvane* - dostizanju "života u Velikoj Praznini". Ali, mahayana faza teži "vraćanju", jer se Bodhisattva vraća iz nirvane zbog suosjećanja sa svim bićima koja osjećaju, da bi čak i travi pomogao da postane prosvijetljena. Upravo taj mahayana oblik zena zaokuplja najviše vremena posvećenog učenju da bi postali upućeni u zen.

Izlažem ovo kao uvod da bih od početka sve razjasnio, i da bih počeo bez zavaravanja ili zbunjivanja zagonetnim zen pričama! Iako su te priče zapravo prilično jasne, Zapadnjaci obično ne shvate lako njihovu bit. Očaravajuće načelo koje je u temelju zen priča, sa svim njihovim naizgled bespotrebnim primjedbama, prilično je jednostavno. Sve je to objašnjeno u sutri Šestog Patrijarha, kada Hui-neng kaže:

*Ako te netko upita o svetim stvarima, uvijek odgovaraj pomoću svjetovnih stvari.
Ako te pitaju o krajnjoj stvarnosti, odgovaraj riječima svakodnevnog života. Ako te pitaju o svakodnevnom životu, odgovaraj pomoću krajnje stvarnosti.*

Evo primjera. Netko kaže: "Učitelju, molim te dodaj mi nož." I on ga doda, pružajući prvo oštricu. "Molim te daj mi drugi kraj", kaže. A učitelj odgovori: "Što bi napravio s drugim krajem?" To je odgovaranje na svakodnevne situacije pomoću metafizičkog.

Kada pitanje glasi: "Učitelju, što je temeljno načelo budizma?", odgovor je: "U ovoj lepezi ima dovoljno povjetarca da me hladi." To je odgovaranje na metafizičko riječima svakodnevnog, a to je manje-više načelo na kojem počiva zen. Svjetovno i sveto su jedno i isto

. 2. dio

Zen ponovno promišljen

ZEN PONOVRNO PROMIŠLJEN

Zašto proučavati zen? Prvi razlog koji mi pada na pamet jest to što je iznimno zanimljiv. Od djetinjstva me očarava zagonetka postojanja, a činjenica da je svemir u kojem živimo uopće tu, uvijek mi se činila jednostavno čudesnom, samo me je puko čuđenje zainteresiralo za sve moguće ogovore koje su ljudi dali na pitanje zašto je sve ovo tu.

U tom smislu moj pristup religiji nije toliko moralistički koliko je znanstven. Fizičar može imati dobro razvijen i zrazito konkretan eksperimentalan pristup prirodi, no dobar fizičar nije nužno bolji čovjek u smislu moralne superiornosti. Fizičari znaju određene stvari, i njihovo je znanje moć, ali to ih ne čini automatski boljim ljudima. A moć koju posjeduju može se iskoristiti u dobre ili loše svrhe.

No, oni uistinu imaju moć, a tu su moć stekli znanjem. Uvijek sam mislio i još mislim da je zen u mnogome nalik na zapadnu znanost; zen se koristi za liječenje bolesti, ali samuraji su ga koristili i za odrubljivanje ljudskih glava!

Zen me zanima zbog onog što otkriva o svemiru, o prirodi, i o onome što ovaj svijet čini. Moje je zanimanje bitan dio jednog većeg propitkivanja, koje se svodi na sljedeće: ako čitate književnost velikih religija, stalno nailazite na opise onoga što se obično naziva "duhovno iskustvo". Vidjet ćete da u svim tradicijama ovaj modalitet duhovnog iskustva izgleda isto, bilo da se javlja na kršćanskom Zapadu, islamskom Srednjem istoku, hinduskom svijetu Azije ili u budističkom svijetu. Ono je posve sigurno u svakoj kulturi isto iskustvo, a obilježeno je transcendencijom individualnosti i osjećajem izjednačenosti s ukupnom energijom svemira.

Ovo me iskustvo uvijek očaravalo, a zanima me njegova psihološka dinamika: zašto se događa, što se događa i kako to da se u različitim jezicima opisuje različitim simbolima. Htio sam vidjeti mogu li proizvesti ovo iskustvo, jer sam često osjećao da su tradicionalni načini njegova razvijanja možda analogni srednjovjekovnoj medicini. U to bi se doba pripremio napitak koji se sastojao od pečenih žaba krastača, konopca za vješanje, bunike, mandragore, jednog kuhanog crvenog psa i od niza sličnih sastojaka, i veliki je napitak gotov! Pretpostavljam da je netko iz stare pučke tradicije, iz koje su potekli ovi recepti, dokučio moć napitka i da je on stvarno činio neko dobro. No, moderni bi biokemičar pogledao smjesu i rekao: "Dobro, možda je činila dobro, ali koji je njezin glavni sastojak?"

Na isti način postavljam ovo pitanje kada ljudi sjede u zen meditaciji, vježbaju jogu ili prakticiraju bhakti način religioznog bogoslužja. Što je glavni sastojak? Zapravo, to pitanje postavljam za sve što ljudi čine, čak i kada uzimaju kemikalije s psihodeličnim djelovanjem. Bez obzira na to koje metode ljudi odabiru, zanimljivo je pogledati koji je element zajednički tim metodama. Ako zanemarimo glupost i nostalgiju koje idu uz ljudsku sklonost određenom kulturnom pristupu, što ostaje?

Na mene kao učenika uvijek je snažan dojam ostavljalo to što se zen veoma približio samoj biti. Barem je takav bio moj prvi dojam, djelomice zbog načina na koji je D. T. Suzuki predstavio zen. Činilo mi se to "izravnim putem", iznenadnim načinom da prozremo nečiju prirodu - *upravo sada*, u ovom trenutku. Mnogo se govori o toj realizaciji u zen krugovima, a na neki način više je riječ o govoru nego o praksi. Sjećam se jedne večere s Hasegawom kada ga je netko upitao: "Koliko nam je potrebno da shvatimo zen?" Rekao je: "Mogu vam trebati tri minute; može vam trebati trideset godina. I," dodao je, "zaista to mislim." Upravo te *tri minute* muče ljude! Mi na Zapadu želimo brze rezultate, a jedna od poteškoća s tim brzim rezultatima je ta što su oni ponekad slabe kvalitete. Često opisujem instant-kavu kao kaznu ljudima koji su u prevelikoj žurbi da bi skuhalu pravu kavu! O žurbi se ima što reći.

Dvije su strane ovog problema, a ja ga vidim ovako: uopće se ne radi o vremenu. Ljudi koji smatraju da je za to potrebno izdvojiti dosta vremena iz jedne su škole razmišljanja, a ljudi koji to žele na brzinu su iz druge, a i jedni i drugi su u krivu. Transformacija svijesti nije pitanje količine vremena koje smo uložili, kao da se sve zbraja u vrsti kvantitativnog sustava, a vi bivate nagrađeni na temelju količine truda koji ste uložili. Niti postoji način da izbjegnute napor samo zato što ste, eto, lijeni, ili zato što kažete: "Želim odmah!" Smisao je bliže ovome: ako ga pokušate shvatiti brzom metodom jer ste lijeni ili dugoročnom metodom jer ste rigorozni, otkrit ćete da ga ne možete shvatiti *ni u jednom* slučaju. Jedino čemu vas vaš napor - ili nedostatak napora - može naučiti jest da vaša nastojanja ne djeluju. Odgovor je na sredini - a budizam se naziva srednji put - ali to nije vrsta kompromisa. Umjesto toga, "srednji" ovdje stoji za "povrh svih krajnosti".

Ovako stoji u Bibliji: "Onome tko ima bit će dano." Drugim riječima, možete nešto dobiti jedino onda kada otkrijete da vam to ne treba. Možete to dobiti jedino onda kada to ne želite. Zato umjesto toga pitate: "Kako da naučim da ga ne želim, da ne idem u potragu za njim, bilo dugoročnom metodom bilo brzom metodom?" No, očito, ako to pitate još uvijek tragate, pa znači i ne dobivate!

Zen majstor kaže: "Ako imaš štap, dat ću ti jedan. Ako ga nemaš, oduzet ću ti ga." Naravno, ova je ideja jednaka onoj "onome tko ima bit će dano; a od onoga tko nema bit će oduzeto čak i ono što ima". Nalazimo se tako u situaciji gdje se čini da sve naše uobičajeno razmišljanje - svi načini na koje smo naviknuli razmišljati o rješavanju problema - ne djeluje. Sveukupno mišljenje utemeljeno na stjecanju postaje zastarjelo. Moramo, tako reći, doći u potpuno novu dimenziju da bismo pristupili ovom pitanju.

Poznajem jednog mladog zen učenika koji mi je nedavno rekao: "Da me netko pita što je stvarno bitno u zenu, odgovorio bih da je to *sanzen*!" *Sanzen* je dijalog između majstora i učenika, kontakt između dvije osobe. Rekao je da je *sanzen*, prije nego *zazen*, ili meditacija u sjedećem položaju, taj koji čini njegovu bit. U posebnim okolnostima toga dijaloga možemo prodrijeti u duševno stanje uma o kojem govorim.

Naime, ovaj dijalog je zrcalo nečijem umu, jer učitelj uvijek učeniku odbija pitanje koje je postavio! On u biti uopće ne odgovara na pitanja, samo vam ih opet dobacuje, da se sami počnete pitati zašto to pitate i zašto stvarate problem koji pitanje izražava.

I ubrzo postaje jasno da ovisi o vama. "Tko, ja?" možete pitati. Da, ti! "Pa," možete reći, "ja ne mogu riješiti ovaj problem. Ne znam kako to učiniti."

Ali, što mislite pod *ti*? Tko si zapravo *ti*? Pokaži mi to *ti* koje ne može odgovoriti na pitanje. U ovakvoj vrsti naprijed-natrag dijaloga počinjete shvaćati. Kroz odnos s drugom osobom otkrivате da ste zapravo vi zbunjeni i da postavljate pogrešna pitanja! U stvari, vi pokušavate riješiti sasvim pogrešan problem.

Postoji nešto zanimljivo kod gurua - uključujući i zen majstore: primjećujete kako ljudi osjećaju da gurui imaju čudesne oči, i da gledaju ravno kroz vas. I ljudi misle: "Teško meni, mogu mi prodrijeti do dna duše. Mogu pročitati moju povijest, moje tajne misli, moja grozna zlodjela, sve. Jednim me pogledom posve upoznaju!"

Takve stvari, međutim, vrlo malo zanimaju prave gurue. Kada vas čudno pogledaju, vide tko ste vi *stvarno*, i kroz vaše oči vide sve do božanskog središta. A tu jedan vidi Buddhu, Brahmę, ili kako god ga vi zvali praveći se da ne razumijete! Nije čudo da guru ima čudan pogled - on motri nepodudarnost između božanskog stvorenja koje kroz vaše oči gleda van i izraza zbunjenosti na vašem licu! Tako će vas onda guru kroz dijalog "varkom" izvući iz ove neodgovornosti - tog pretvaranja da ste netko drugi. A to je, vidite, bitno.

Nemojte me, međutim, pogrešno shvatiti: ne kažem da morate imati gurua da biste došli tamo, niti da ga morate poći tražiti. I to također podrazumijeva vraćanje u normalnu dimenziju, u stanje unutarnje neodgovornosti. Važno je shvatiti da ste vi ti koji guruima dajete dozvolu da rade ono što rade. Vi ste ti koji kažete: "Budi moj učitelj", a u zenu vam općenito jako otežavaju uzimanje učitelja. Hindusi postupaju jednako tako, a imaju razne načine objašnjavanja da guru moraju uzeti na sebe karmu svojih učenika, što je opasno jer postaju odgovorni za svoje učenike. Ali, to je u stvari samo postupak kojim žele natjerati učenike da preuzmu veću odgovornost za svoju odluku u odabiranju gurua. U zenu ovaj se proces znatno otežava u teoriji tako da, ukoliko ćete napraviti od sebe budalu projicirajući autoritet na gurua, možete isto tako napraviti veliku budalu od sebe. Tu nema nikakvih kompromisa!

Bit je dakle u sljedećem: sve dok odobravate duhovni autoritet nekome, morate biti svjesni da to radite na vlastitu odgovornost. Vi ste bili ti koji ste tu osobu postavili za svog učitelja. Sada možete reći: "Dobro, mnogo je drugih ljudi napravilo to isto, a ne mogu svi oni imati krivo!" A ti ljudi tvore vrstu zajednice, a to stvara dojam autoriteta.

Možete poželjeti učiti s najboljim zen majstorom, ali tko je najbolji, i kako da to saznate? Ako idete uokolo i pitate ljude, stalno pitate klišeje zena. Možete pitati: "Koga smatrate najboljim majstorom?" Vidjet ćete da ljudi obično preporučuju vlastitog učitelja, a kada učitelj ima dovoljno ljudi, oni onda stječu veliki kolektivni autoritet. Možete to prihvatiti i reći: "Učit ću zen ovdje." No, vidite li što se tada događa? Odlučili ste iskoristiti ovu skupinu kao izgovor da stvorite vlastiti autoritet, a niste shvatili da ste vi to napravili!

Vi ste cijelu stvar pokrenuli, a onda je zadatak učitelja da vam ukaže na ono što ste napravili. Ali sve to dolazi od vas. Kao što budisti kažu: "Sav je ovaj svijet u vašoj glavi."

U *Tibetanskoj knjizi mrtvih*, u objašnjenju toga što se događa kada netko napušta svoje tijelo nakon smrti, piše nešto poput: "Kada jasno svjetlo praznine dođe, slijedi ga vizija sretnih Bodhisattvi; zatim dolazi vizija gnjevnih Bodhisattvi", i tako dalje. A zatim piše: "Shvati, o ti plemenita roda, da je sve ovo samo navala tvog vlastitog uma."

Bilo kako bilo, ovo ne prihvaćamo baš lako, jer su nas s najvećom mogućom pažnjom učili da smo ništa do "male stvari" u ovom svijetu. Morate biti skromni, jer na koncu, niste vi stvorili ovaj svijet, netko drugi ga je stvorio. Stoga pažljivo slušajte i nemojte, poneseni duhovnim ponosom, ni na trenutak misliti da ste vi uzrok svemu tome!

I možete isto tako pitati: "Kako sam mogao sve ovo napraviti? Ja zasigurno ne znam kako je sve ovo nastalo!" No, zen pjesma kaže:

Ako želite pitati odakle cvijeće dolazi, čak ni bog proljeća ne zna.

Ne postoji način da se definira stvaralačka energija svemira. Zamislite da vam je Bog prišao i razgovarao s vama, a da ste vi rekli: "Bože, ovo je prilično složen svemir - zapravo je čudesan! Kako si to uspio?" A Bog bi odgovorio: "Ne znam, samo sam ga napravio."

Naravno da Bog ne zna - da je Bog morao promisliti o svakom pojedinom detalju svijet nikada ne bi nastao. Na jednak način vi dišete i živite: vi ne znate kako to činite, ali ipak to radite!

Ipak, društvene nas konvencije uče da koncepciju "sebe" ograničimo na "ono što radimo voljno i svjesno". Ovo je vrlo ograničeno shvaćanje vlastitog "ja". Možete reći: "Ja sam svojim vlastitim ja i svojom inteligencijom stvorio sve ovo." Naravno, zvučat ćete tašto i znat ćete da ste lažljivac. Ali, *ti* je mnogo dublje od toga; *ti* uključuje mnogo više od vašeg svjesnog uma. *Ukupno ti* je ono koje nije zapravo odgovorno samo za beskrajno složenu strukturu vašeg fizičkog organizma, nego i za okolinu u kojoj se nalazite. *Ti* seže tako duboko.

Tako je ti u tom smislu, *ukupno ti*, korijen i temelj svega. Ipak, mi stvaramo predodžbu onoga što jesmo prema načelu ljudske društvenosti koja se mjeri našom sposobnošću da se međusobno slažemo u skladu s našim sustavom društvene konvencije. Kao rezultat toga na kraju tako često svakog ponižavamo, uključujući i sami sebe, jer nitko nije savršen, i zato što, kao što mi je majka često govorila: "Nisi jedini!"

Zašto onda ne iskušamo drugu tehniku i svakome izrečemo pohvalu, a ne pokudu? Vjerojatno bi svatko na taj način prolazio mnogo bolje nego ako svakoga ponižava! Naravno, što god radili, morate jednako postupati prema svima. Ne možete reći: "Dobro, Ivica je gospodin Bog, ali Petar nije!" Posljedica je naših društvenih konvencija da se svi osjećamo strancima u svijetu. Odsječeni smo od njega u potpunosti, i to je nešto što nam se "dogđa", što podnosimo pasivno, i što *primamo* pasivno. I nikad ne stignemo do točke na kojoj shvaćamo da mi zapravo sve stvaramo! O *vama* ovisi. Vi stvarate svoje patnje, i vi sebe dovodite u zamku. Zbunjujete se, i zaboravljate da ste to učinili, a onda pitate kako da se izvučete! Jedan stih iz *Mumonkana*, poznate knjige *koana*, kaže: "Pitati gdje je Buddha, nalik je situaciji kada skrivate opljačkano u džep i govorite da ste nevini!"

Potrebna je određena vrsta smionosti da biste konačno priznali i shvatili da ste to vi. Pod "smionošću" ne podrazumijevam drskost i bezobraznost. Mislim na onu vrstu osjećaja kao kad po prvi put uzletite avionom, ili kada povučete stolnjak sa stola, a posuđe ostane na stolu! Ta vrsta smionosti nema ništa s ponosom u uobičajenom smislu. Radi se o spremnosti da uskočite, nekako. Ugledate, i uskočite.

No, većini nas nedostaje taj osjećaj. Umjesto toga imamo ono što bih nazvao ambivalentnim smislom odgovornosti. Kažemo: "Samo sam ja ovdje - samo mali ja. Imam određene odgovornosti, i one su takve i takve, ali to također znači da postoji mnogo toga za što sigurno nisam odgovoran." A u našim društvenim konvencijama igramo se gdje da povučemo crtu koja određuje za što jesmo - a za što nismo - odgovorni.

Kada je pojedinac u nekoj društvenoj ili psihološkoj neprilici, a netko je na neki način bio neodgovoran, pitamo se što je izazvalo problem: "*Zašto* su takvi?" Umjesto da za problem okrive osobu, naši su psiholozi skloni pripisati ga drugim stvarima i drugim ljudima: to je zbog njihove okoline, ili zbog obiteljskog uvjetovanja, ili zbog njihovih roditelja. No, tome nema kraja, jer krivicu možete pripisati samom Adamu i Evi! I odgovornost je izbjegnuta, jer je na samom početku ograničena.

Smatramo da je svijet ograničen i objašnjen svojom prošlošću. Skloni smo misliti da ono što se dogodilo u prošlosti određuje što će se sljedeće dogoditi i ne vidimo da je zapravo obrnuto! Ono što je uvijek izvor svijeta jest *sadašnjost*, prošlost ništa ne objašnjava. Prošlost se povlači za sadašnjošću poput brazde nekog broda, i na kraju nestaje. Sad biste rekli da je očito da je - kada brod plovi oceanom i ostavlja brazdu iza sebe - brod uzrok brazde. Međutim, ako uđete u stanje uma koje, poput našeg, vjeruje u kauzalitet, vidite da je brazda uzrok broda! A to zacijelo tjera rep da maše psom!

Poanta je sljedeća: u prošlosti nikada nećete naći tajnu stvaranja svijeta. Nikad i nije bio stvoren u prošlosti. Jer uistinu ne postoji ništa - a nikad i nije postojalo ništa - do sadašnjosti! Nikad neće biti ničeg drugog, osim sadašnjosti.

Život se uvijek događa sada, a prošlost je vrsta jeke, iznalaženja unutar sadašnjosti onoga što je sadašnjost prije učinila. Možemo reći: "O, dobro, možemo pogoditi što će sljedeće sadašnjost učiniti na osnovi onog što je učinila u prošlosti." I to je istina: zbog onog što obično radi, možete naslutiti da će tako i nastaviti. No, ipak prošlost nije ta koja kontrolira sadašnjost više no što brazda kontrolira brod. Sada iz zapisa prošlosti možete proučavati prirodu sadašnjosti i predvidjeti što bi ona mogla učiniti. Ali ponekad se iznenadite kad se dogodi nešto novo, kao što to svako malo i biva. Stvari uvijek počinju u neposrednom ovdje i sada. Tako je jedna od osnova zen vježbanja, da citiramo papigu iz *Huxleyjeva Otoka*: "Ovdje i sada, dečki!" *Budite ovdje*. A da biste bili ovdje, ne možete tražiti rezultat! Ljudi me stalno pitaju: "Zašto radite ovo? Sto želite postići?" No, ta pitanja podrazumijevaju da je moja motivacija različita od mog djelovanja. To znači govoriti u terminima newtonovskog bilijara - u svome objašnjenju mehanike i ponašanja Newton je upotrijebio analogiju s bilijarom. Kugle - osnovni atomi - odbijaju jedni druge; kugla će biti nepomična dok je nešto ne udari, a taj će udarac biti njezina motivacija, on će je pokrenuti. Dakle, kada kažemo: "Ljudi se ponašaju tako i tako zbog nesvjesnih mentalnih mehanizama", riječ je zapravo o newtonovskoj psihologiji, a ona je zastarjela. Danas nam je potrebna psihologija koja je u toku barem s kvantnom teorijom, a ne ona koja je vezana za mehaničku uzročnost.

Međutim, teško nam je to shvatiti, osim ako stvari ne obrnemo, kao u analogiji broda i brazde. Ako potpuno shvatite da je sadašnjost ta od koje sve kreće, onda je jedino mjesto na kojem možete biti, jedino mjesto u kojem možete živjeti, ovdje, upravo sada.

No, ljudi odmah kažu: "Čekaj malo. Sve je to u redu, ali ja želim biti siguran da ću u takvim i takvim okolnostima i u takvim i takvim zadanostima biti sposoban izaći na kraj s time. Lijepo je živjeti u sadašnjosti dok udobno sjedim u toploj sobi i čitam ovo, ili meditiram, ali što učiniti ako se cijeli pakao otrgne s lanca? Što ako bude potres, ili ako se razbolim, ako se moji najbolji prijatelji razbole, ili ako se dogodi neka katastrofa? Kako ću izaći na kraj s tim? Ne moram li se pripremiti da bih se suočio s tim pojavama? Ne bih li se trebao na neki način psihološki pripremiti da me nesreća ne svlada kada dođe?"

Inače biste pomislili da je to način na koji trebate postupati - ali on ne funkcionira baš dobro. Mnogo je bolje reći: "Ne brini se danas za sutrašnje brige." I imati povjerenja u sebe, vjerovati da ćete reagirati primjereno kada se katastrofa dogodi. Bez obzira na to što će se dogoditi, vjerojatno ćete morati improvizirati, a pomanjkanje mirnoće zapravo je pomanjkanje vjere u sebe. Imate sjajnu pomoć mozga, mišića, osjetljivosti, inteligencije - imajte vjeru da će oni reagirati na okolnosti kada se pojave.

Zen se bavi time. Proučavanje zena promijenit će način na koji reagirate na prilike dok se one javljaju. Čekajte i vidjet ćete kako se odnosite prema okolnostima koje vam se ispriječe na putu, jer ono *vi* koje će se suočiti s njima neće biti samo vaša svjesna inteligencija ili svjesna pozornost. U tom će trenutku to biti *cijelo* vi, a to je izvan nadzora želje, jer želja je samo dio koji ima određene ograničene funkcije.

No, ukoliko uistinu znate kako živjeti iz vašeg središta, vi živite *sada*, i svjesni ste da je *sada* podrijetlo svega. Ovako je mnogo vjerojatnije da ćete se suočiti s nepredviđenim nego ako se stalno brinete o tome i stalno mislite na prošle primjere i buduće mogućnosti.

Znam da nekima od vas ovo zvuči nepraktično, ili možda revolucionarno, ili čak nemoguće, no riječ je samo o življenju u sadašnjosti. To zahtijeva trijeznost: ako sastavite točne planove kako pristupiti budućnosti, a vaša se očekivanja iznevjere, lako biste se mogli sasvim razočarati i dezorijentirati. Ali, ako su vaši planovi fleksibilni i prilagodljivi, i ako ste *ovdje* kada se stvari dogode, uvijek ostajete uravnoteženi.

Kao u pokretu ili u borilačkim vještinama, neka vam središte ravnoteže bude između stopala, i nemojte ih prekrižiti jer onog trena kada to učinite, više nemate ravnotežu. Ostanite uvijek u središnjem položaju, i ostanite uvijek *ovdje*. Tada nije bitno iz kojeg smjera dolazi napad; nije bitno što god da se događa.

Ako očekujete da će se nešto dogoditi na određen način, postavljate se tako da biste bili pripravi za to. Ako se očekivano dogodi na neki drugi način, dok vi preusmjerite svoju energiju, već je kasno. Stoga ostanite u središtu, i bit ćete spremni za pokret u bilo kojem smjeru. To je pravo značenje vježbanja zazena, ili zena u sjedećem položaju: sjediti u središtu. Prvo što morate učiniti kada započnete meditaciju u sjedećem položaju jest pronaći svoje središte u kojem će vam biti udobno, tako da se ne nagingete ni naprijed ni natrag. Kada je nečije tijelo uravnoteženo na ovaj način sile gornjih i donjih slojeva, srce i dah, te um i osjećaji, sjedinjuju se u središtu.

Međutim, sjediti u zazenu da bismo usavršili tehniku za postizanje prosvjetljenja u osnovi je pogrešan pristup. Sjedite samo da biste sjedili. I zašto ne sjediti? Morate nekad sjesti, pa tako možete i *stvarno* sjediti, a biti sasvim ovdje. Inače um odluta od onoga o čemu se sada radi, i udalji se od sadašnjosti. Čak i razmišljanje kroz implikacije sadašnjosti znači potpuno izbjegavati sadašnji trenutak.

Kada meditirate, posve je u redu biti svjestan svega što se nalazi oko vas: stvari na podu, mirisa u zraku, zvukova oko vas. Budite tamo! Ali, kada čujete psa kako laje, a to pokrene cijeli tok misli o psima općenito, o vašem psu, ili o nečijem drugom psu, tada ste odlutali od točke na kojoj ste bili *ovdje*. Na kraju ćete, naravno, doći do točke na kojoj ćete shvatiti da nema načina da odlutate odavde, jer nemate gdje drugdje biti. Čak ako mislite o nečemu drugome, prošlom ili sadašnjem, sve se to događa *sada*.

Kroz ovo ćete također shvatiti kako biti učenjak ili povjesničar, ako to želite, a ipak živjeti u sadašnjosti. Tako je D. T. Suzuki mogao biti učenjak i intelektualac, a da se ipak istodobno uopće nije udaljio od duha zena, koji je s one strane intelekta. Možete intelektualizirati na način zena, jednako kao što možete mesti pod na način zena, ali bit je, naravno, u usmjerivanju prema središtu - *stvarno biti ovdje*. Jer ovo je mjesto podrijetla svijeta, a to je istodobno i odredište svijeta.

Ovo je pravo značenje *dhyane*, koja je u sanskrtu vrsta koncentracije ili meditacije, koja konstituira zen. Zen je jednostavno japanski način izgovaranja dhyane, a to je stanje usredotočenosti koje je ovdje i sada.

Kada vježbate zazen samo sjedite i uživajte u tišini. To nije dužnost; to je pravi užitak! Ustanite rano ujutro kada se sunčeve zrake tek počinju pojavljivati. Nije bitno gdje ste, samo sjedite.

Nemojte imati nikakvih misli, ali nemojte ni kompulzivno pokušati osloboditi ih se. To jednostavno nije važno. Ono pravo je ono *što jest* - što je ovdje, sada. Napokon, izvolite, i mogli biste to i vidjeti!

Konačno, preplavit će vas neobičan osjećaj, osjećaj koji je teško opisati riječima. Upravo sam rekao da je podrijetlo svijeta sada - a tu je i onaj čudan osjećaj da sada obuhvaća sve: najdalju prošlost, najudaljeniju budućnost, golemo prostranstvo svemira, sva stanja iskustva, svu sreću, svu tugu, sve visine, sve dubine. Sve je sada. Nema gdje drugdje biti - nikad nije bilo i nikad neće niti biti!

To je razlog zbog kojeg nikad niste bili rođeni i zato ne možete umrijeti. Nikad niste došli, pa nećete niti otići. To je vrlo čudan osjećaj, tako različit od onog što obično mislimo. Ulazeći u to sada, nalazimo *vječno sada*. Nalazimo beskraj u djeliću sekunde.

Kao što kažu u jogi, oslobođenje leži u razmaku između dviju misli. Između prošle misli i buduće misli leži *sada* - ne postoji sadašnja misao.

Kao što piše u jednom od tekstova zena: "Jedna misao slijedi drugu bez prekida. No, dopustite li tim mislima da se povežu u lanac, vezujete se."

Zapravo, sadašnji trenutak nikada se ne dogodi i nikada ne prestaje, to samo naši umovi stvaraju kontinuitet misli koji mi nazivamo vrijeme. U sadašnjem je trenutku *nirvana*.

Kao što veliki zen majstor Dogen objašnjava, u izmjeni godišnjih doba proljeće ne "postaje" ljeto. A kada drvo izgori, ono ne "postaje" pepeo. Postoji stanje drva, a onda postoji stanje pepela. Postoji stanje proljeća i postoji stanje ljeta. Proljeće ne postaje ljeto; drvo ne postaje pepeo; živo tijelo ne postaje leš. To se događa samo u nama, u našim glavama kad povezujemo naše misli. "Jao, ne! Postat ću leš!" Ali, nećete. Neće vas biti kada bude postojao leš!

Ako ćemo Zapadnjake uvesti u osnove zena, moramo preispitati naše shvaćanje procesa i opravdanja meditacije. To se ne bi smjelo pretvoriti u natjecateljsku igru nadigravanja ili u maraton da bismo vidjeli tko može pobijediti i tko može izdržati. To cijeli problem vraća upravo u domenu vremena.

Važno je istaknuti *prisutnost*, biti potpuno ovdje i ne osjećati se krivim ako uživate. To možete najlakše učiniti u svakoj aktivnosti koja ne zahtijeva mnogo diskurzivne misli. Sve što možete napraviti bez puno razmišljanja, postaje savršen oblik meditacije, bilo da je riječ o čišćenju graška, prekopavanju komada zemlje, podizanju ograde ili o pranju suđa.

Budizam govori o "četiri dostojanstva čovjeka". Kada malo razmislite, to je iznimna fraza, posebice kada uvidite da su "četiri dostojanstva" jednostavno hodanje, stajanje, sjedenje i ležanje. Zazen je jednostavno "sjedeci zen". Postoji i "lezeći zen", a to je spavajući zen - kada spavate, spavate. Postoji "stojeći zen", i "hodajući zen". Hodanje je odlična metoda meditacije. Jednostavno tumarajte, ali ponašajte se kako treba! Budite *ovdje*.

Ljudi imaju poteškoća s ovim jednostavnim oblicima meditacije. Rađaju se svakakve misli i osjećaji: "Zar je to samo ovo? Je li ovo sve što postoji? Čini se da se ništa ne događa. Sto se događa? Osjećam se pomalo frustrirano, i ne osjećam se osobito prosvijetljeno. U ovome jednostavno nema ničeg posebnog. Moram li ovo činiti duže vrijeme da bi se nešto dogodilo?"

Ali, ništa se posebno i ne treba dogoditi. To je samo ovo. To je ovo, upravo ovdje.

Možda će vam to biti teško prihvatiti jer još osjećate nedostatak odlučnosti da biste uvidjeli da *ste vi sve to*. Vi niste promatrač koji služi kao dokaz da je sadašnji trenutak nešto što se događa vama. Sadašnjost koju doživljavate sva je od vas. Nije riječ o "vama" ovdje dok gledate u "pod" tamo. Pod jednakim dijelom čini vas kao i organizam koji ga promatra. Kad perete pod, to je kao kad perete svoja stopala. Sve je to jedan svijet - a vi ste odgovorni za njega. Stoga uživajte! Dobro se provedite!

3. dio

Prostor

PROSTOR

Zen predstavlja pojednostavnjen način života. Stil i način na koji je hram zena opremljen potpuno je pročišćen. Sobe hrama većinom su prazne. One su samo prostori - ali *divni* prostori.

Prostor je najvrednija stvar u Japanu i prema njemu se odnose s dubokim poštovanjem. Ovdje u Sjedinjenim Državama, gdje imamo toliko prostora, mi ga ne cijenimo. Smatramo da je prostor isto što i "ništa", nešto što jednostavno ne postoji. Prostor vidimo kao "prazninu", ali u pretrpanijoj situaciji, ljudi stvarno primjećuju prostor.

Zanimljivo je da je i Kina zemlja u kojoj ima mnogo prostora, a ipak mislim da su Kinezi bili ti koji su prije svih, preko umjetnosti, učili ljude da poštuju prostor. Danas živimo u "dobu prostora" i, začudo, iako je naša kultura pionir svemirske navigacije i istraživanja svemira, mi zapravo ne uviđamo vrijednost prostora. Jedan od velikih doprinosa zena zapadnom svijetu jest shvaćanje prostora.

U Japanu su brežuljci najpoželjnija mjesta za boravak. Oni su puni parkova i potoka, a zanimljivo je da se na najboljoj zemlji i na najdivnijim mjestima nalaze zen hramovi. Ti su hramovi oduzeti odmetnicima, koji su nekako dopustili zen redovnicima da uđu. Ti su redovnici zapravo prevarili razbojnike i okupirali prostor.

U Kamakura razdoblju, zen je znatno utjecao na kastu samuraja ratnika. Bilo je to doba kada su Japan razdirali unutarjni sukobi, a neprekidan je rat vođen među raznim feudalcima, koji su se borili za zadobivanje carske moći. Odlučili su kao vojnici proučavati zen da bi se naučili neustrašivosti - i tu su zen redovnici nadmudrili samuraje. Samuraji su se hvalili svojim muževnim i ratničkim odlikama, no nisu mogli prestrašiti zen redovnike, jer njih smrt jednostavno nije zabrinjavala - uopće ih nije zaustavljala!

Klasičan primjer zen priče o njihovoj neustrašivosti jest priča mladića koji se prijavio kao učenik kod jednog majstora mačevanja. Majstor ga je pogledao i upitao: "S kim si prije učio?"

On je odgovorio: "Nikad prije nisam učio mačevati."

Majstor ga je sumnjičavo pogledao i rekao: "No, hajde, nemoj sad, učio si s nekim."

"Ne, gospodine, nikada nisam učio", odgovorio je.

"Dakle", reče majstor "ja sam iskusan učitelj i jedan mi pogled govori da li je netko učio mačevanje ili nije. I znam da ti jesi!"

No, mladić je odmahnuo glavom i ostao uporan: "Gospodine, uvjeravam Vas, nikad nisam ni sa kime učio mačevanje."

"Pa", rekao je majstor, "sigurno ima nešto posebno u tebi - što misliš što bi to moglo biti?"

"Pa", odgovorio je mladić, "kad sam bio dječak, strašno me zabrinjavalo umiranje. Mnogo sam razmišljao o smrti. I tada sam shvatio da u smrti nema ničega čega bismo se trebali bojati."

"O, to objašnjava sve", zaključio je majstor.

Jedan od rezultata početnog vježbanja zena - početak zena - jest prevladati strah od smrti. Ranije sam vam opisao hinayana fazu učenja zena, gdje duboko uranjate u meditaciju i tako reći povlačite svoju svijest sve do njenog izvora.

Ovo je početna faza, a kako se upuštate u nju, sve više prodirete u dimenziju svojeg bića dublju od individualnosti. I shvaćate da tu pripadate, jer to je mjesto na kojem zaista postojite. Ono što *osjećate* kao svoju individualnost zapravo je nešto vremensko, prolazno, poput lišća bjelogorice. Kada dođe jesen, ono se posuši i otpadne.

Japanci u svojoj poeziji i esteticici uvijek uspoređuju smrt s jeseni i zimom. Smatraju da je ljudski život u skladu s godišnjim dobima. Ova se tema proteže kroz japansku poeziju, a na starije se ljude gleda kao na one koji su u "zimi" ili u "jeseni" života. Jednako kao što u Japanu javor u jesen postaje predivan, tako se i starost, kao životno doba cijeni i poštuje. U Japanu stariji ljudi izgledaju mnogo bolje od Zapadnjaka jer se oni ne bore, nego surađuju s godinama. Biti star časna je stvar.

I za žene i za muškarce godine znače poštovanje i autoritet. Taj osjećaj usklađenosti ljudskog života i prirodnih ciklusa čini starenje i smrt manje problematičnima za ljude koji prihvaćaju takvu psihologiju. Oni starost vide kao pravilan ritam vremena, a ne kao izopačenje ljudskog bića, isto kao što ni jesen ni zimu ne vide kao izopačenje vremena.

Pretpostavljam kako ćemo možda teško shvatiti ovu analogiju, jer mi o godišnjim dobima jednostavno ne razmišljamo na isti način. Mnogi od nas žive u svijetu bez godišnjih doba.

Već sam spomenuo ideju koju je Dogen, veliki majstor zena, iznio u svojoj knjizi *Shobogenzo* - tu mu je ideju zapravo dao jedan kineski učenik Kumarajive, koji je živio oko 400. godine. Dogen je opazio da su, suprotno onome što nam se čini, događaji u vremenu vječni i da svaki događaj "ostaje" na svome mjestu. Drvo koje gori ne postaje pepeo.

Prvo postoji drvo, a zatim postoji pepeo. Proljeće ne postaje ljeto. Postoji proljeće, a zatim postoji ljeto; a zatim jesen, a zatim zima.

I, bez obzira na to koliko nam je to čudno, sunce se pri svojoj rotaciji ne pokreće, a rijeke ne teku. Nama to zvuči paradoksalno. To je poput Heraklitove izreke: "Nikad ne stupamo dva puta u istu rijeku."

Velika je sličnost između Heraklitova razmišljanja i taoističke filozofije; i u jednom i u drugom postoji pojam yina i yanga. Heraklit je najizvorniji mislilac u zapadnjačkoj misli. (Phillip Wheelwright objavio je sjajan prijevod preostalih fragmenata Heraklitove filozofije na engleski jezik.) Bili bismo u mnogo povoljnijem položaju da je Zapad utemeljen na Heraklitu, a ne na Aristotelu, jer je Heraklit bio najdomišljatiji i njegova je misao mnogo bliža istočnjačkoj misli.

Japanci smatraju da je smrt posve prirodan događaj; ona je, takoreći, samo padanje lišća, a ipak je korijen uvijek tu. Mnogima je to teško prihvatiti; čini se da korijen uopće ne prodire u naše svakodnevne živote. "Osjećam da sam samo 'na vrhu - kako da se 'spustim'?" No, naravno, *vrh* je vrh i ne može se spustiti i biti *dno*!

Isto to pitanje ljudi postavljaju kada kažu: "Kako da se riješim svoje egocentričnosti?" Pa, očito se ne možete riješiti egocentričnosti egocentričnošću - kao što kaže majstor Bankei: "Ne možete krv isprati krvlju!" A *pokušati* shvatiti svoju prirodu Buddhe pomoću egocentričnog nastojanja, jednako je pokušaju da isperete svoj ego svojim egom, a krv krvlju.

U svom je učenju Bankei istaknuo način na koji taj korijen imate u sebi. Objasnio je: "Kada čujete zvonjavu zvona, ne morate razmišljati o tome - odmah znate da je to zvono. Kada čujete graktanje vrane, ne naprežete se niti koristite domišljatost svoje svjesne volje da biste znali da je to vrana - vaš um čini to za vas."

Jednom ga je zgodom neprestanim upadicama ometao neki nichirenski svećenik - ti nichirejci mogu biti strašni fanatici. Taj je svećenik stajao uz svjetinu i slušao što Bankei govori, a zatim je poviknuo: "Ne razumijem ni jednu tvoju riječ!"

A Bankei je odvratio: "Pridi bliže i objasnit ću ti."

Svećenik je tada ušetao među gomilu, a Bankei je rekao: "Hajde, priđi bliže."

I on je prišao. "Pridi još bliže!" I on je prišao. "Molim te, još bliže", sve dok nije bio posve blizu majstora. A Bankei reče: "Koliko me dobro razumiješ!"

Bankei je istaknuo da u sebi imamo ono što on naziva "nerođenim umom". To je razina uma koja ne nastaje, koja nije potekla od individualnosti. Svi mi imamo taj izvorni talent. Kada netko kaže "dobro jutro", mi kažemo "dobro jutro", i ne "razmišljamo" da bismo to učinili - to je nerođeni um. To je nerođeni um zbog kojega su vaše oči plave ili smeđe; to je nerođeni um uz pomoć kojeg vidite i dišete.

Disanje je važno u meditaciji jer je to naša sposobnost koja je istodobno i hotimična i nehotična. Možete osjećati kako dišete, a isto tako možete osjećati da ono (disanje) diše vas. Tako je to, na neki način, most između hotimičnog i nehotičnog svijeta - mjesto gdje su ta dva svijeta jedno.

Ako se usredotočimo na vlastito disanje i shvatimo ovu koncepciju možemo steći dojam da naš nesvjestan život uopće nije nesvjestan, u smislu da mu nedostaje svjesnosti; upravo suprotno, on je korijen svijesti, izvor iz koje svijest dolazi. Kao što se lišće svake godine javlja na stablu, tako i svijest neprekidno dolazi i odlazi iz nesvjesne osnove ili onoga što bismo mogli nazvati *nad*-svjesnom osnovom.

Da biste to prihvatili, ne morate doslovno vjerovati u reinkarnaciju - u ideju da posjedujete individualno, trajno središte ili dušu koja se neprestano i neprestano rađa. Osobe koje prakticiraju zen nemaju jedinstveno mišljenje o reinkarnaciji. Upoznao sam majstore koji vjeruju u reinkarnaciju, ali i one koji uopće ne vjeruju u nju.

Kada govore o neprestanom izlasku individualnosti i svjesnosti iz osnove, oni zapravo misle na ono što svi mi možemo vidjeti: vidimo ljude u svim fazama života koje dolaze i odlaze. Ne vidimo nikakav kontinuitet među njima.

No, to je samo zato što ne vidimo *prostor*. Razmak među ljudima - prostor između života - taj je koji tvori vezu među njima. Ovo je iznimno važno - filozofija prostora - i tome ćemo se kasnije malo više posvetiti, no ovdje se

radi o tome da su zen redovnici kroz shvaćanje toga stekli tako jake živce. Mogli su gledati samuraja u oči i reći: "U redu, odrubi mi glavu! Što to dokazuje?"

Samuraje je to zapanjivalo, a te su redovnike smatrali vrstom čarobnjaka. Tražili su da ih redovnici poduče, jer su mislili da ih neprijatelj nikada neće moći poraziti ako steknu takvu neustrašivost.

Zen je poput potoka koji izlazi iz planine. Ne izvire da bi utažio žeđ putnika, no ako se putnici žele poslužiti njime, to je u redu. Vi sami morate odlučiti što ćete s vodom; posao potoka je samo da teče. Zen majstori poučavat će svakoga tko je uporan u tom nastojanju, tko god on bio. Samuraji su postali zahvalni učenici redovnika zena i dali su im najbolju zemlju u gradu!

Na toj su zemlji izgradili silne zgrade, s teškim krovovima u stilu kineske dinastije Tang, a koje su ispod toga skrivale elegantnu otrcanost. One su poput lampiona - pod krovom su prazni podovi pokriveni slamnatim prostirkama; tu su i pomični zasloni, i tu i tamo koji jastuk za sjedenje, i *ništa* više. Unutra imate osjećaj "životnog" prostora.

Razmotrimo to na trenutak. Već sam rekao da na Zapadu zanemarujemo prostor. Znamo da je prostor na našem planetu prepun zraka, i znamo da je on "nešto". Zrak zauzima prostor i vrlo nam je važan, zapravo, neophodan za život, no mi mislimo da zrak jednostavno ispunjava "prazninu". Kada astronomi zapodjenu razgovor o zakrivljenom prostoru ili o osobinama prostora, prosječna osoba smatra to uvredom svojem zdravom razumu. "Kako prostor može biti zakrivljen? Kako može imati bilo kakva svojstva? On ne postoji. On je ništa!"

No, ispraznost takvog razmišljanja postaje očita onog trenutka kada shvatite da su čvrstoća, materijalnost ili gustoća nezamislive bez prostora. Prostor je razmak između krutih tijela, a time je, na neki način, i odnos između njih. Da bismo to shvatili, razmotrimo na trenutak jednu potpuno drugačiju vrstu prostora: "glazbeni" prostor - razmak između nota u melodiji. Kada svirate niz nota u melodiji, nema stanke, nema tišine između dviju nota; one neposredno slijede jedna drugu. No, upravo zbog tog razmaka - nečeg što nije rečeno, što *nije* zabilježeno zvukom - čujete melodiju. Ako ne čujete razmak, ne čujete ni melodiju. Prostor između nota, stopa, razmak, bitan je dio u melodiji. Na potpuno jednak način prostor je taj - bilo da se radi o unutarnjem prostoru ili o međuzvezdanom prostoru - koji ide ruku pod ruku s postojanjem bilo kojih krutih tijela ili zvijezda. Prostor nije puko "ništa", on je drugi pol nečega.

Pogledajmo to s drugog stajališta. Prostor smo razmotrili astronomski i glazbeno; razmotrimo ga na trenutak estetički. Kada u motelskoj sobi, na primjer, ugledate tipično "zapadnjačku" sliku cvijeta - hoteli i moteli iz ne znam kojeg razloga vole slike cvijeća ili ptica iznad kreveta - vidite hrpu cvijeća postavljenu točno na sredinu papira. To nam govori da osoba koja je napravila sliku nema nikakvu predodžbu o prostoru, jer prostor na toj slici služi kao puka pozadina, i ne predstavlja ništa više. Nema baš nikakvu ulogu; prostor nije dio slike.

Međutim, kada kineski slikari koriste prostor, uočavate da oni pri slikanju jedne vlati trave ili grančice bambusa ili stabla bora, nikada ne postavljaju te predmete na sredinu papira. Istaknuti su na jednoj strani tako da je prikazani predmet, da tako kažemo, "uravnotežen" prostorom, a prostor je bitan dio slike. Postavljajući grančicu bambusa na jednu stranu, odmah uočavate dio slike koji nije bio predstavljen kao *nešto* - kao magla ili čak voda. Slikar ne mora ništa raditi s tim prostorom - na neki način sve je u slici. Bambus nije samo postavljen nasuprot pozadini - sve do samog ruba papira uključeno je u sliku na ovaj način. Umjetnik vidi polarnost prostora i krutih tijela i koristi tu polarnost u slikanju dovodeći ih u ravnotežu.

No, vi ne osjećate tu ravnotežu ako je zbijeno područje - oslikani predmet, što god on bio - postavljeno točno u sredinu prostora. Vi umjesto toga ukidate važnost prostora; nema mu "mjesta" na slici. Kada mislimo o nekom krutom predmetu koji jednostavno stoji nasred platna, zanemarujemo prostor.

Sjajno sam se provodio kada sam posjećivao studentske zajednice i provodio pokuse iz gestalt psihologije, koji ilustriraju lik i pozadinu. Prema gestalt teoriji percepcije, skloni smo primjećivati lik, a zanemariti pozadinu. Skloni smo opaziti predmete u pokretu dok zanemarujemo ono što je razmjerno nepomično. Prije ćemo uočiti područja koja su čvrsto ograđena nego ona koja su raspršena.

Nacrtam krug na ploči i upitam grupu, "Što sam nacrtao?" Oni uvijek kažu: "Krug, loptu, prsten", ili nešto slično. A ja onda kažem: "Zašto nitko nije rekao da sam nacrtao zid s *rupom*?" To pokazuje da smo skloni zanemariti pozadinu i pozornost usmjeriti na lik.

Zapadnjački umjetnici gotovo neizbježno oslikavaju cijelu pozadinu jer ne shvaćaju da je "prazan" prostor važan.

Arhitekti, međutim, govore o "svojstvima" nekog prostora jer znaju da je ono što oni rade zapravo stvaranje *životnih* prostora za ljude. Oni ograđuju prostor, pa je na taj način prostor za arhitekta određena realnost. No, za običnog čovjeka prostor jednostavno ne postoji! Mi ga nismo svjesni.

Vrlo je zanimljivo da u pokusima meditacije možete iskusiti razne vrste prostora: optički prostor, zvučni prostor i osjetilni prostor. Zatvarajući oči, na tren možete shvatiti kakvu bi predodžbu prostora imao slijepac. Svaki osjet ima specifično shvaćanje prostora.

Postojalo je razdoblje u našoj povijesti u kojem vidimo, čitajući između redova drevne književnosti - sve do Dantea - da su oni "prostor" i "um" smatrali istima. A ako malo razmislite o tome, vidjet ćete da je to prilično očito. Uzmite za primjer "svijest" - ono što budisti nazivaju *vijnana* - koja znači vidjeti. Osnova vida jest vrsta ekrana, i kao što imate platno na koje projicirate dijapozitiv ili neki film, tako postoji i vrsta pozadine ili područje na kojem se mora nalaziti sve što vidimo. Riječ je o onome što nazivamo "vidnim poljem", koje je ovalnog oblika i nejasnih rubova. Vi "vidite" ovalno područje, to vidno polje. Mora postojati to otvoreno polje da bi uopće postojao bilo kakav vid, pa, iako ga zanemarujemo, to je polje pozadina.

Nekoć davno sjedili su Englez i Indijac zajedno u vrtu i hindus je pokušao Englezu objasniti osnove indijske filozofije. Tako je rekao: "Gledaj, na kraju vrta je živica - nasuprot čemu vidiš živicu?"

Englez odgovori: "Nasuprot brda."

"A nasuprot čemu vidiš brda?"

On odgovori: "Nasuprot neba."

"A nasuprot čemu vidiš nebo?" A Englez nije znao što bi rekao.

Hindus je zaključio: "Vidiš ga nasuprot svijesti."

Na isti način prostor, zbog toga što on sam "jest" - zbog materijalne vibracije - jest onaj prostor za koji smatramo da postoji između tijela. To je pozadina - polje - koju veličine moraju imati da bi djelovale. Na jednak je način taj prostor nevidljiv, svijest nije poznata jer nije predmet našeg znanja. Ta dimenzija vašeg bića je poput prostora. Ta se osnova u budističkom učenju naziva *amala vijnana*, a znači "bez mrlje". Ne možete ostaviti trag na prostoru!

Buddha je rekao: "Put prosvijetljenoga ne ostavlja trag - on je poput puta ptica na nebu."

Budisti opisuju krajnju realnost svijeta kao *shunyata*, što se često prevodi kao "praznina" ili "ništavilo", ili čak kao "plenum ništavilo", u značenju ništavila, ali onog koje je puno mogućnosti. Osnovno učenje budističke mahayana filozofije izneseno je u *Sutri srca*:

Oblik je praznina; praznina je oblik.

Da bi izrazili ovu ideju na kineskom, oni koriste znak za *shunyata* ili prazninu koji također znači "nebo" i "prostor". Prostor se dovodi u suprotnost s riječju za oblik, formu (koja također znači "fizički oblik" i "boja"), a znak između njih nešto je poput "upravo jest" - *prostor upravo jest, ili je potpuno jednak obliku*. A kada se znakovi obrnu onda dobivamo da je oblik upravo praznina.

Kineska riječ za "jest", međutim, nije baš ista kao englesko ili europsko "jest" (*est* na latinskom), prije bi bila nešto kao "neodvojivo je od", ili "uvijek ide uz". Ta su dva značenja međuovisna. Ne možete imati prostor bez oblika, ne možete imati oblik bez prostora. Oni su u međusobnom odnosu, a na taj način oni *jesu* onaj drugi, jer je u osnovi svakog neodvojivog odnosa zajednički temelj.

Shvatiti da oblik otkriva ništavilo i vidjeti da ništavilo otkriva oblik, tajna je za svladavanje smrti. Ovo ide toliko daleko da, kada pojedinac nije svjestan prostora, on nije svjestan vlastite vječnosti - to je isto!

Ljudi katkad prepostavljaju da oblici moraju nestati da bismo bili svjesni dimenzije vječnog. To je rašireno među Indijcima, koji vjeruju da u *nirvikalpa samadhi*, koja predstavlja najviše stanje svijesti (*samadhi* znači stanje meditacije, koncentracije, zadubljenost u krajnju realnost izvan riječi; *nirvikalpa* znači bez koncepcije, bez pojma) nema "sadržaja". Oni tvrde da je u stanju *nirvikalpe* um potpuno lišen bilo kojeg oblika ili pokreta.

To zvuči kao potpuna "bjelina". A u zenu se za osobu čiji je um u takvom stanju kaže da je "kameni" Buddha, baš poput Buddhe načinjenog od kamena, koji sjedi uz oltar: ne postoji svijest. To nema smisla, pa tako u zenu sve to tumače na jedan zaista bitno drugačiji način. Posjedovati *nirvikalpa samadhi*, krajnje stanje svijesti, ne znači posjedovati svijest u kojoj nema oblika, riječ je jednostavno o ponovnom uviđanju realnosti prostora. Radi se o tome da vidimo kako se oblici u prostoru javljaju i nestaju, kao što se i lišće javlja i nestaje sa stabala, kao što se zvijezde javljaju i nestaju s neba.

Nebo je na neki način majka zvijezda, a nijedna žena, naravno nije majka dok ne rodi dijete. Prema tome, prostor ne nastaje kao matrica svijeta sve dok nema nečeg što treba njegovati. Iz tog razloga Kinezi koriste naziv "zajedno nastati" da bi upozorili na odnos među svim suprotnostima: oni dolaze na svijet, zajedno nastaju.

Prostor i oblik nastaju zajedno - jednako kao i bitak i nebitak. Tada možete vidjeti što to znači u praksi: kada niste svjesni prostora, niste svjesni ni punoće svoje prirode.

S porastom broja stanovnika i sve većom pretrpanošću prostor će dobiti na cijeni, i mi ćemo ga zbog toga postati svjesniji. Možda je to razlog da se vrste umnožavaju: kako se povećava *mnogost*, tako se povećava i svijest o *jednosti*.

U zenu, na pitanje "Što je krajnja realnost?", učitelj odgovara: "Kilogram i pol lana."

On bira nešto vrlo osobito, izrazito konkretno i "svakodnevno" - nešto prilično svjetovno - da bi odgovorio na to metafizičko pitanje. Zašto? Zato što prostor ne briše ono pojedinačno, nego upravo taj osobit, uobičajen svakodnevni događaj proklamira i reklamira temeljno jedinstvo svijeta.

Mnoštvo reklamira pojedinačno - ono kruto implicira i uistinu iskazuje i naglašava činjenicu da prostor postoji. Da nema materijalnih stvari, ne bi bilo ni prostora. Pokušate li zamisliti prostor bez tih opipljivih predmeta, morate se riješiti sebe koji to promatrate jer ste vi takva kruta tvar usred prostora! Prostor, prostor, prostor zauvijek - ni sa čim u njemu - potpuno je besmislen, nezamisliv pojam. Morate imati prostor i krutu tvar - oni uvijek idu zajedno.

To objašnjava neke od mnogih načina na koje se u zen životu shvaća prostor. Razmotrimo nešto drugo, prilično različito: njihov pojam siromaštva. Siromaštvo svećenika, na primjer, nije ono siromaštvo kakvo mi zamišljamo u zapadnjačkoj tradiciji. Nije riječ o siromaštvu kao o vrsti ugnjetavanja, gdje su siromašni zaknuti i osjećaju da ih je siromaštvo ogolilo. U zenu je siromaštvo dobrovoljno i ne smatra se toliko stvarnim siromaštvom koliko jednostavnošću, slobodom, pročišćenjem.

Oni na to gledaju kao na čistoću. "Čisti" um - "neokaljani" um - ne znači da ste namješteno kreposni, u bilo kojem smislu, jer oni uopće o čistoći ne razmišljaju na taj način. Ne znači da nemate nikakav tek - da ne osjećate glad, da se nikad ne osjećate seksualno, ili bilo što takvo! U zenu čistoća podrazumijeva "jasnoću". "Čisto" oko je jasno oko - bez prašine u njemu, baš kao što je čisto zrcalo, zrcalo bez prašine. No, stvarni prototip čistoće u budističkoj književnosti nije toliko zrcalo koliko sam *prostor*. To je čistoća, jasnoća, transparentnost; to je također sloboda. Čistoća i siromaštvo jednostavno znače odsutnost boli.

Ono što posebno upada u oči kad je riječ o zen ljudima jest pročišćen um. Kada ste u dodiru sa zen majstorima, imate čudan osjećaj da su oni, dok god ste s njima i dok god im se obraćate, potpuno s vama. Nemaju ništa drugo za činiti, do pričati s vama. Oni su samo "upravo tamo".

Voljni su malo "čavrljati". Nisu poput onih strašno ozbiljnih duhovnjaka koji nemaju vremena za razgovor i koji ne mogu dopustiti da im dan prođe tek tako! No, oni ne trate vrijeme. Ne gube živce i nisu rastreseni. Kad je nešto završeno, onda je *završeno*; i odmah se bacaju na nov problem.

To se može vidjeti u načinu na koji hodaju. Imaju karakterističan hod, koji se prilično razlikuje od hoda ostalih Japanaca. Jednim dijelom to može biti zbog odjeće, jer zen svećenici nose široke suknje preko svoje odjeće; hodaju dugim koracima, u karakterističnom ritmu. Svećenik zena koji hoda niz ulicu jako nalikuje mački koja prelazi cestu. Kada vidite mačku dok prelazi cestu, imate osjećaj da ona uvijek točno zna kamo ide. I mačke i svećenici zena kreću se na način koji izražava osjećaj slobode.

Jednom sam prigodom odsjeo u gostionici na rubu Nanzengija u sjevernom dijelu Kyota. Kao i obično, rano sam ustao i sjeo na balkon. U daljini sam začuo: "Hoa! Hoa! Hoa!" Zvuk se približavao; zatim sam ugledao te svećenike - na glavi su nosili velike šešire u obliku gljive, a ispred sebe su ispružili svoje prosjačke zdjele. *Hoa* znači "dharma".

Spustili su se niz ulicu njišući se u ritmu: bum-bum-bum-bum-bum! Pomislio sam da bih trebao staviti nešto u te njihove zdjele i odjurio sam dolje. Dok sam stigao tamo, njih više nije bilo.

Te smo noći večerali u samostanu, a ja sam svećeniku koji nas je zabavljao ispričao o toj zgodi: "Znate, ne mislim da vaši svećenici *ozbiljno* prose! Rano ujutro dolaze mala kola s namirnicama i ostaju tamo dovoljno dugo da domaćice iziđu i kupe povrće. Noću dolazi čovjek koji na malim kolima prodaje juhu s rezancima, i on ostaje dovoljno dugo da ljudi stignu izaći. Ali, vaši svećenici ne ostaju dovoljno dugo da im itko stigne išta dati! Mislim da oni uopće ne prose; oni su jednostavno debeli i bogati, a njihovo je prosjačenje gesta!"

Idućeg sam jutro rano sišao i stao pred kuću. Naišli su svećenici, ali uopće nisu prosili. Nosili su svoje velike šešire u obliku gljive u ruci, ispred sebe, okrenute vrhom prema van - onako kako ih drže kada samo hodaju i kada ne prose. Bila su, mislim, trojica i hodali su u jednoredu, indijanskim stilom, a vođa me pogledao i naklonio se nekako zločesto se cereći! Vjerojatno im je svećenik prenio moje riječi, a njihov je odgovor bio bez riječi - i komičan.

Tako je zanimljiv taj njihov "slobodan" hod. Imate osjećaj da, kao što je D. T Suzuki rekao, "zen svećenik predstavlja koncentraciju energije koja je odmah upotrebljiva za bilo što". Jedan zen majstor to uspoređuje s vodom u zdjeli. Ako probušite rupu u zdjeli, voda odmah iscure. Ne zastane da bi razmislila o tom.

Kada pljesnete rukama, zvuk je pljeskanje ruku. On odmah nastaje. Ne zastane da razmisli. Kada mačem udarite o kamen, iskre odmah lete!

Također, kao što jasno vidite u hodu onih koji prakticiraju zen, uvijek postoji raspoloživost, spremnost za djelovanje. Oni zato žive život koji je prazan i prostran - u smislu da "nije blokiran". Riješiti se zapreka znači napraviti prostora u svojem životu, istog prostora o kojem smo svo vrijeme govorili.

Budističko učenje *srca* i konačni osjećaj o svemiru na kraju puta, kada se stvarno prihvatite toga, na japanskom se zove *ji-ji-rnuge*. Ili *cher cher mu-gai* na kineskom. Između svih stvari i zbivanja u svemiru - *muge* - ne postoji zapreka. Drugim riječima, svaka stvar, svaki događaj u svemiru koji se neprestano zbiva *prešutno podrazumijeva sve druge*. A veza među njima jest:

prostor.

Koji nije zapreka.

Ako vidite da je prostor djelotvorna realnost, onda možete razumjeti vezu između života i smrti, jer vam nisu potrebni nikakvi drugi podaci osim onih koje već imate. Kada promatramo vrapce, ovogodišnji nam se čine isti kao i oni od prošle godine, a to je zato što ne pridajemo dovoljno pozornosti jedinstvenoj individualnosti svakog pojedinog vrapca.

Ovo je pomalo nalik na priču o ribaru koji je koristio crve kao mamac. Netko mu je prišao dok je lovio, i rekao: "To je strašno okrutno. Kako možete stavljati te jadne male crve na udicu?" A on je odgovorio: "Ah, navikli su oni na to."

Na vlastite živote gledamo iz perspektive u kojoj smo silno zaokupljeni jedinstvenošću svakog života. Netko bi drugi na jednoj drugoj razini uzdizanja mogao držati ljudske živote za jedan golemi kontinuitet dolazaka i odlazaka, i s tog bi stajališta imao jednako pravo kao i mi - jer ipak, sva ljudska bića samo su drugačiji način ponavljanja istog događaja. Bez obzira na to zovete li nekog Jana ili Janica, Ivan ili Petar, uvijek je riječ o istoj osobi, koja se ponavlja s malim varijacijama - malih varijacija uvijek mora biti jer ne postoje dvije stvari koje su potpuno jednake. Kao što je rečeno na jeziku budističkih tekstova, paliju: "Nijedna inkarnacija nije ista, a opet nije ni drugačija."

Razmislite što se događa kada umrete. Kako će to izgledati kada pođete na počinak i više se ne probudite? Ne možete zamisliti kako bi to izgledalo jer nemate to s čime usporediti. Nije to isto kao kad vas zauvijek zatvore u tami ili žive zakopaju. To je kao sve čega se sjećate prije nego ste se rodili - napokon, što se jednom dogodilo, uvijek se može ponovno dogoditi.

Jako dobro znate da nakon vaše smrti, nakon smrti svih onih koje ste ikada poznavali, svi mogući potomci - ljudski, životinjski, biljni - bit će rođeni. I svaki će od njih misliti da je "ja" kao što i vi to mislite, i svatko će za sebe držati da je središte svemira, baš poput vas. A u tom je smislu svatko od njih vi, jer ta se situacija može iskusiti samo jednom.

Vi ćete umrijeti, a onda će netko drugi biti rođen, no osjećat će se baš kao i vi sada. Drugim riječima, bit će "ja" - a postoji samo jedno "ja", iako je beskrajno raznoliko. Stoga se ne morate brinuti: nećete sjediti i čekati vječnost u mračnoj sobi.

Da bih to malo drugačije objasnio, dopustite mi da iznesem dvije tvrdnje. Kad umrem, ponovno ću se roditi kao neko drugo dijete, ali neću se sjećati svog prošlog života. To je tvrdnja broj jedan. Druga tvrdnja jednostavno glasi da će se nakon moje smrti roditi neko drugo dijete. Tvrdim da ove dvije propozicije uistinu predstavljaju isto, jer ako ne postoji sjećanje na prošli život, onda to dijete stvarno *jest* netko drugi. No, s vremenom skupite toliko iskustava i uspomena da oni postanu poredani poput zagonetnih priča na polici koje ste već pročitali i došlo je vrijeme da ih se riješite.

Želite iznenađenje, neku novu situaciju. Ne želite znati ishod. Jedno od pravila igre šaha jest da ako zaista znate ishod partije, prekidate je i započinjete novu, čiji se završetak ne zna. To je također dio prirode, pa tako moramo biti sposobni i zaboravljati i pamtiti, isto kao što moramo biti u mogućnosti zadržavati hranu - uz pomoć želuca i sl. - ali je moramo i izbacivati. Moramo imati otvor na obje strane, a isto je s pamćenjem.

Sposobnost da potpuno izgubite sebe - sve za što ste se držali, sve što ste izgradili, sva vaša postignuća i vaš ponos - omogućuje svijetu da počne iznova, i da se opet vidi, vašim očima.

4. dio

Zen um

ZEN UM

Ako kažemo da je zen vrsta razumijevanja svijeta ili vrsta svjesnosti o svijetu, moramo se zapitati kakva je to vrsta svjesnosti? Često se kaže da je zen s one strane intelekta i s one strane logike, i da to razumijevanje nije dostupno zaključivanju ili bilo kojem drugom intelektualnom procesu.

Sto to zapravo znači? Iz nekih perspektiva takvo izražavanje može biti zavodljivo, jer kada mi kažemo "intelektualiziranje" i Japanci kažu "intelektualiziranje", ne moramo nužno misliti na isto. Kada u Indiji kažu: "Znanje vedante ne može se dobiti iz knjiga", ta izjava ima određeno značenje. Ona znači da su knjige samo predavačke zabilješke i učitelj ih mora objasniti.

U Patanjalijevoj *Joga sutri*, prvi stih glasi: "Sada se objašnjava joga." Točka. Slijedi drugi stih. Učitelji koji koriste te knjige, znaju da su im one samo podsjetnik što da kažu, isto kao što glazbena notacija za Indijce ne predstavlja nešto što biste čitali dok svirate, nego je tu samo da vas podsjeti na osnovni oblik melodije.

Riječ "sada" pokazuje da je nešto moralo prethoditi ovome; prije nego ste stigli do ovog stupnja u vašem učenju joge morali ste proći pripremu. Riječ "sada" učiteljima daje oslonac za izlaganje.

Na isti su način *Upaništade* svojim zgusnutim stilom samo zabilješke koje prate učenje. To posebno vrijedi za *Brahma sutre*; ako naletite na Radhakrishnin prijevod *Brahma sutri*, u njemu ćete naći smiješne kratke lakonske stihove iz sutre, a zatim stranice i stranice Radhakrishninih komentara. To je razlog zbog kojeg se kaže da se znanje ne može dobiti iz knjiga.

Drugi je razlog taj što su knjige po svojoj prirodi intelektualne, a shvaćanje zena je intuitivno.

Kakva je razlika između intelektualnog razumijevanja i intuitivnog razumijevanja? Kada govorimo o ovim važnim stvarima, ljudi često kažu: "Shvaćam to što govorite intelektualno, no ja to u biti ne osjećam." A ja često napominjem: "Pa, ne mislim da to shvaćate intelektualno, jer intelekt i osjećaji nisu zapravo dva različita odjeljka uma."

U shemi C. Junga um ima četiri funkcije - razum, osjećaj, intuiciju i osjet - no, to možemo usporediti s bojama u spektru. Spektar svjetlosti je neprekidan, i crvena boja se ne nalazi u odvojenom odjeljku od plave. Svjetlo je jedan odjeljak s mnogo boja.

Jednako tako, imamo jedan um, a on funkcionira na različite načine.

Jedan mi se psiholog prije nekog vremena rugao, govoreći da sam samo spretan s riječima. "Održiš dobar govor, ali ga ne shvaćaš", rekao je.

"Nemoj tako podcjenjivati riječi!" uzvratio sam. "Riječi su šumovi u zraku; one su obrasci misli, obrasci uma, poput paprati. Podcjenjuješ li i paprat zato što ima složen model?"

"Ne", odgovorio je psiholog, "Ali, paprat je stvarna - ona je živa, prirodna pojava."

A ja sam rekao: "I riječi su! Riječima ću načiniti obrasce u zraku, načinit ću svakojake pojmove i sve ih povezati, i bit će sjajni! Stoga ne podcjenjuj - oblik je to života kao i bilo koji drugi."

Zen uistinu ima intelektualno obličje. Taj je aspekt zena u Japanu poznat pod nazivom *kegon*, a u Kini *hua-yen*. Hua znači cvijet, pa je to škola cvjetnog vijenca. Na sanskrtu je to *ganda-vyuha*, najprofinjniji oblik mahayana

filozofije. Već smo govorili o *ji-ji-muge*, obostranom prožimanju svih stvari i zbivanja, a ta se filozofija razvila u ovoj školi.

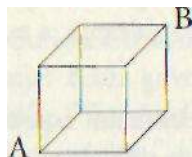
I učenje joge ima intelektualni aspekt. Postoje razne vrste joge: *bhakti* joga, koja je pobožna, emocionalna, povezana s osjećajima; *karma* joga, koja je praktična i aktivna; *hatha* joga, koja je tjelesna; i *jnana* joga, koja je intelektualna.

Međutim, mnogi ljudi imaju golemih poteškoća da pronađu sponu između intelektualnog i intuitivnog shvaćanja. Znaju riječi, ali ne mogu dokučiti stvarni "smisao" značenja tih riječi na način da ono ikako izmijeni njihovo osjetilno iskustvo. Kada kažemo "intuitivno shvaćanje", riječ "intuicija" je suptilna, čak neodređena, ali "zen shvaćanje" je čulno. To ne osjećate toliko emocionalno koliko izravno, baš kao kada osjetite da je nešto *teško*. Kaže se: "To je kao kad kušate vodu i znate da je *hladna*." Riječ je o osjetu, stvarnom, *fizičkom* dojamu.

No, u kakvom je odnosu um prema fizičkom osjetu? Ili uopće nisu u vezi? Da li je za vaše osjećaje bitno mislite li da se u osvit zore sunce rađa ili znate li da se Zemlja vrti oko svoje osi i kruži oko Sunca? Jesu li osjećaji osobe koja ne zna da se Zemlja vrti oko svoje osi i kruži oko Sunca jednaki osjećajima osobe koja to zna?

Promotrimo drugi primjer. Postoje urođenička plemena čiji se numerički sustav sastoji od jedan, dva, tri i mnogo. Oni ne prave razliku nakon "tri". Tim ljudima nikad ne može biti činjenica to da stol ima "četiri" ugla - on ima "mnogo" uglova. Tako oni ne bi pravili razliku između stola s pet ili šest uglova jer nemaju "pojmovni sustav" koji bi im dao pretpostavku za to.

Uzmimo za primjer ovakvu ilustraciju - vrlo je jednostavna, ali sve ovisi o pojmu:

Ako nemate određenu koncepciju za vas je ovaj crtež jednostavno model ravne površine. Međutim, ako vam je rečeno da se radi o kocki, onda možete zamisliti i stvarno *osjetiti* trodimenzionalnost u njemu. E sad, pođimo korak naprijed i upitajmo koja je ploha kocke sprijeda? Je li to ona čiji je kut označen slovom A? Ili ona čiji je kut označen slovom B?

Možete je promatrati na oba načina, pa tako obje plohe mogu biti "sprijeda". Jedanput kad ste to shvatili, sve vam počinje predstavljati osjet - možete to zaista "osjetiti".

To pokazuje vezu između intelektualnog i fizičkog osjeta: pojmovi dovode do osjeta - i stoga, lažni pojmovi dovode do iluzija.

Već smo vidjeli to načelo prikazano raznim tipovima optičkih iluzija, u kojima naš *pojam* utječe na *osjete*. Središnja točka zena jest naša koncepcija vlastitog postojanja i svijeta koja je prividna, a zen će nam pomoći da se riješimo te koncepcije kako bismo mogli dobiti novi osjet. Ljudi se zabrinu kada to čuju i kažu: "Pa, dobro, zar ćemo jednu halucinaciju samo zamijeniti nekom drugom?"

Odgovorit ću pitanjima: Kako znate kad znate da znate? Koji je *test* "istinitosti" onoga što "osjećate"?

Možete reći: "Dobro, mogu misliti da sam Napoleon, ili da me vlada progoni." No, to je tlapnja - iako netko doista može biti snažno uvjeren u to.

U našoj je kulturi "test" istinitosti znanost. Kažemo: "Ako nešto može biti znanstveno dokazano, skloni smo vjerovati da nije riječ o tlapnji." U redu, recimo da je tako. Smatram da je ovo prilično relativno, ali uvijek ću u bilo kojoj raspravi prihvatiti premise osobe koja sa mnom želi raspravljati i poći ću od njih. Pretpostavimo da su znanosti, npr. biologija i fizika, načini otkrivanja "istine". Kada to prihvatimo, vidjet ćemo da se tlapnja o tome da smo zasebno "ja" neće moći oduprijeti biološkim testovima!

Sa stajališta biologije, pojedini organizam je u istom "biheviorističkom sustavu" kao i okoliš, pa zapravo organizam i okoliš tvore jedinstven sustav ponašanja koji nije ni zadan ni svojevoljan. Oni su jedna aktivnost, a ona se naziva "poljem organizma-okoliša". Ekologija je znanost o tim vrstama polja.

U akademskim krugovima često se smatra da mistični predmeti nisu dostojni poštovanja niti pozornosti pa ne razgovaram s njima o mističnom iskustvu. Umjesto toga pričam o "ekološkoj osviještenosti". Radi se samo o pridržavanju opće prihvaćenih etiketa i nomenklature, jer to su dva načina da se opiše ista realnost. S biološkog stajališta savršeno je jasno da je svaki pojedini slučaj života funkcija istog svemira. To postaje još jasnije u kvantnoj teoriji. Možete onda upitati: "Zašto se vi znanstvenici - biolozi i fizičari - koji znate da je to točno i dalje ponašate kao da ste zasebni 'ja'?" A oni će odgovoriti da se usprkos dokazima koji tvrde suprotno i dalje osjećaju tako. Njihova je teorija još uvijek samo teorija, zato što im nije uvjerljiva dok god su oni u pitanju. Još su uvijek pod društvenom hipnozom kojoj smo svi bili podvrgnuti u djetinjstvu, a koja nas je nagnala da se osjećamo kao razdijeljeni "ja".

Zen je tako proces "de-hipnotiziranja", ako vam je po volji. Zen uklanja pojmove koji su nalik na optičke "varke", pojmove koji stvaraju privid razdvojenosti.

Onda, kad shvatimo kakva je stvarnost kad uklonimo pojmove, možemo reći biologu: "Nije li to upravo onako kao si ti rekao da jest?" I on se mora složiti. Došli smo tako do stanja osjeta ili osjećaja koji je mnogo više u skladu sa znanstvenim otkrićima nego što je to naš uobičajeni osjećaj da smo odvojeni pojedinci.

Zen je dijelom ne-intelektualan ne toliko zato što drži da su procesi intelekta uvijek pogrešni i varljivi; umjesto toga zen *počinje* uklanjanjem naših pojmova i pokazuje nam kako je to kada promatramo svijet bez pojmova. Jednom kad smo otkrili taj novi pogled na svijet, možemo ponovno proizvesti nove pojmove i pokušati *sada* objasniti kako to da vidimo.

Iz tog su razloga mnogi zen majstori također sjajni umni ljudi. U povijesti zena bilo je učenjaka svih vrsta, i fizičara u modernom vremenu. Zen ne odbacuje život intelekta. On samo kaže: "Ne dopustite da vas pojmovi zavaraju."

Je li zen nelogičan? Nelogičan nije prava riječ, jer ono što se u zenu često doima kao paradoks jesu izjave koje su savršeno ispravne u nekom drugom sustavu logike, koji je različit od onog na koji smo navikli. Na Zapadu smo se navikli na logičko razmišljanje koje se temelji na isključivosti - "ili— ili". Kineska logika, s druge strane, temelji se na "i-i".

U našem svijetu postoji ili "crno" ili "bijelo", ili "jest" ili "nije", ili je "tako" ili "nije tako". Ta je logika u temeljima našeg rasuđivanja, pa mi ističemo međusobno isključiv karakter logičkih kategorija: "Jesi li ili nisi?" Je li u kutiji ili izvan kutije?

Mnogi naši testovi funkcioniraju prema načelu "istinito" ili "lažno", "da" ili "ne", a dane su nam *samo* te mogućnosti izbora. Zanimljivo je da kada bacamo novčić da odlučimo hoćemo li nešto učiniti ili ne, imamo samo dvostranu kovanicu. Kinezi mogu bacati šezdesetčetverostrani novčić koristeći *Knjigu promjena* u istim

situacijama u kojima bismo i mi bacali novčić. Zgodna je to ideja, kad malo o njoj razmislite, a iako je *Knjiga promjena* utemeljena na yinu i yangu, crnom i bijelom, iz njih možete sve izvući ako se pobrinete za sve moguće permutacije - baš kao što u binarnom sustavu iz nule i jedinice možete dobiti sve brojeve. Dok mi smatramo da je nešto ili/ili - ili crno ili bijelo - i indijska i kineska logika vide crno i bijelo kao dva neodvojiva entiteta, oni zapravo trebaju jedno drugo, pa tako nije riječ o izboru između njih.

"Biti ili ne biti" nije pitanje - jer jedno ne može postojati bez drugog! Nebitak implicira bitak; isto kao što bitak implicira nebitak.

Egzistencijalist na Zapadu - koji još uvijek drhti pri izboru između bitka i nebitka i stoga tvrdi da je tjeskoba ontološka - još uvijek to nije shvatio. Kada egzistencijalist koji drhti od tjeskobe pred ovim izborom iznenada jednog dana shvati da nebitak implicira bitak, drhtavica tjeskobe pretvara se u drhtavicu smijeha.

Ništa se nije promijenilo do percepcije. Isto tako, možete imati isti pogled na život - ono na što sada gledate i vidite sve što sad vidite - no, taj pogled može ostavljati posve drugačiji dojam, imati posve drugačije značenje. To je zato što su u nečijem uobičajenom osjetilnom poimanju svijeta *diferencijacije* - ono opipljivo - naglašene, a prostor je zanemaren.

Međutim, kada prakticirate zen meditaciju, imate nešto što se zove "pojmovna preinaka", pa odjednom fizički svijet - sve što sada vidite - promatrate drugim očima. Shvaćate da se sve slaže; sve je u potpunom skladu. Shvaćate da svaka unutrašnjost implicira svoju vanjštinu, a svaka vanjština implicira svoju unutrašnjost.

Možete sad pomisliti, mi smo obično uvjetovani da razmišljamo, da "ja - ja sam - postojim jedino unutar svoje kože". Međutim, kada iskusite ovaj perceptivni preokret, otkrit ćete da vas vaša vanjština čini u jednakoj mjeri kao i vaša unutrašnjost. Ne možete imati vanjštinu bez unutrašnjosti, pa, ako je unutrašnjost vaša, onda je i vanjština vaša!

Konačno, morate priznati da je svijet izvan vaše kože jednako vaš kao i svijet unutar vaše kože. Iako nam se svačija vanjština čini drugačijom, u biti je svaka vanjština ista! Shvaćate li?

Na ovaj smo način svi jedno.

Vaša se duša ne nalazi u vašem tijelu; vaše je tijelo u vašoj duši!

Zato su stari djelomice imali pravo sa svojom astrologijom. Kad bi crtali "kartu" ljudske duše, nacrtali bi grubu kartu svemira i prikazali ga onakvim kakav je bio u trenutku nečijeg rođenja, iz perspektive tog mjesta i vremena. Ta se karta, taj horoskop, smatrao "slikom" duše te osobe - vaš um, naime, nije u vašoj glavi, vaša je glava u vašem umu. A vaš je um ukupan sustav svemirskih međuodnosa u njihovoj usredotočenosti na točku, koji nazivate "sada i ovdje".

Pitanje glasi: Može li nam ovo postati jasno? Može li nam biti jasno kao što nam je jasan *osjećaj*, kao kad kušamo vodu i sami znamo da je hladna? Za to je potrebno malo meditacije, a ovisi i o intelektualnom procesu.

Intelektualni nas proces uvali u nevolje, a pomoću intelektualnog procesa iz istih tih nevolja ćemo se i izvući. S intelektualnoga gledišta, proces kojim se uvalimo u nevolje mogao bi se nazvati "dodajućim", dok bi se proces kojim se izvlačimo iz poteškoća mogao nazvati "oduzimajućim". Kao što je rekao Lao-Tzu: "Učenjak dobiva svakim danom; taoist gubi svakim danom."

Znanstvenik stječe pojmove, a intelektualna se djelatnost u zenu svodi na to da se riješimo pojmova - na to da uvidimo kako su *sve* ideje projekcije koje se temelje na svemirskoj Rorschachovoj mrlji.

Svijet je jedna Rorschachova mrlja, puna pokreta i migoljenja. Tek kad vidimo ravne crte i pravilne uzorke znamo da su *ljudi* negdje u blizini. Ljudi uvijek pokušavaju ispraviti stvari, pa tako i stvaramo ravne crte!

Pogledajte kako su zvijezde raspršene nebeskim svodom. Da bismo "dali smisao" zvijezdama, možemo nabaviti zvjezdane karte i vidjeti ravne crte koje ih spajaju i tvore razne uzorke te stvaraju konstelacije. No, sve su te linije, naravno, projekcije kojima zvijezde pokušavamo "dovesti u red i dati im smisao".

Jednako tako projiciramo i na površinu prirode radi raspravljanja s drugima - a onda je neizbježno da neka osoba jake volje i snažne i iznimne osobnosti opisuje svijet na određen način, a svi se ostali s tom osobom slože. To je jednostavno tako. A onda se to prenosi s koljena na koljeno.

Vratimo se mišljenju da je svijet jedna prvobitna Rorschachova mrlja. Krivulje svijeta, ujedinite se, nemate što izgubiti, do vlastitih imena!

Kada prihvatite pokrete i krivulje onakvima kakve jesu, kada shvatite da smo mi stvorili svijet našim vlastitim projekcijama, vidjet ćete da je razlika između *unutra* (vaš ego, vaše ja) i *van* (subjekt-promatrač i objekt-promatrač) umjetna.

Ovu vam spoznaju može potvrditi neurologija. Naime, neurolozi tvrde da takozvani "vanjski svijet" koji vidite, doživljavate jedino kao stanje vlastitog živčanog sustava.

Ono što vidite pred sobom samo je osjet u živčanim čvorovima na stražnjem dijelu glave, a vanjskog svijeta ne možete biti svjesni ni na koji drugi način *do uz pomoć vlastitog tijela*.

Mogli biste zaključiti da je vaše tijelo nešto "u" vanjskom svijetu, no to znate jedino u spoju s njim. Vi se nalazite u vanjskom svijetu, a i znanstvenik i mistik će vam reći da ste vi neodvojiv dio tog vanjskog svijeta.

Ipak, "dio" ovdje nije dobra riječ, jer svijet se ne sastoji od "dijelova" kao automobilski motor - on nije navijen niti pričvršćen. Svijet je poput tijela: kada se vaše tijelo rodi, ono ne raste tako što mu se dodaju "komadići", nego raste organskim procesom u kojem najednom dolazi do konstelacije cjelokupnog bića. Ono postaje sve veće i veće, raste iznutra prema van.

To se zbilo u polju zvanom maternica. A *maternica* je to mogla obaviti samo u polju zvanom *žensko tijelo*. A žensko je tijelo to moglo učiniti jedino u polju *ljudskog društva*, u polju zvanom *biosfera planeta Zemlje*. Ako tijelo izvadite iz njegova polja, ono ne može rasti.

Krv u epruveti nije sposobna obavljati iste funkcije kao krv u venama, jer svi tjelesni uvjeti moraju biti ponovljeni, a to u epruveti nije moguće, jer se radi o drugačijoj okolini.

Kao što riječi mijenjaju značenje ovisno o rečeničnom kontekstu, tako i organizmi mijenjaju svoju prirodu ovisno o okolini. Čak i s tog strogo znanstvenog stajališta, naš tjelesni um - suprotno onome što obično mislimo - nije odvojen od ostalih umova i od vanjskog svijeta. *Sve je to jedan proces*. Ako to ne osjećamo, to je zbog toga što smo indoktrinirani pojmovima koji proturječe činjenicama. Pojam onog što bismo mogli nazvati "kršćanskim egom" jednostavno nije u skladu s činjenicama života; on je postao zastarjela društvena institucija.

Pri spomenu pojma "društvena institucija" ljudi obično misle na bolnice, sabor, policijske snage, vatrogasce i tako dalje. Međutim, brak je društvena institucija, obitelj je društvena institucija, sat i kalendar su društvene institucije, zemljopisna širina i dužina su društvene institucije. I *vlastito ja* je društvena institucija, ono je, drugim riječima, "konvencija" (od latinske riječi *convenire*, približiti se); konsenzus, sporazum. Uz pomoć njega pristajemo na niz pravila kako bismo igrali igru.

Međutim, događa se da često pobrkamo pravila naše društvene igre sa zakonima prirode - s načinom na koji stvari jesu. Čak su i "prirodni zakoni" društvene konvencije. Priroda se ne pokorava zakonodavcu koji određuje, prvenstveno, način kako stvari funkcioniraju, a onda bi svi kukci, svi leptiri, sve stijene, i tako dalje trebali slijediti njegove upute. Prirodni zakoni naš su način da se opiše ono za što držimo da je "pravilno ponašanje" u prirodi.

No, što je pravilno, regularno? Zanimljivo je da latinska riječ *regulus* znači pravilo. A što je pravilo? Ono je ravnalo - označeno je centimetrima, ravno je i njime mjerite stvari. No, ravnala ne nalazite na stablima! Priroda je dosljedna, i sve je u njoj u skladu sa svime, sve je u vječnom plesu. Ali mi je sjeckamo na komade da bismo mogli raspravljati o njoj i čak da bismo pokušali vladati njome.

Tako su prirodni zakoni oruđe, poput sjekire, čekića i pile; njima se koristimo da bismo nadzirali pojave. Da biste ostali u toku s onim što se sada zbiva, uvijek imajte na pameti ovu razliku između pravila igre za ljudske igre i ponašanja samog svijeta. Istina je da samo ponašanje svijeta u sebi sadrži ljudske igre, a sve je to dio prirode. Ali, ne pokušavajte repom mahati psa.

Sva je mudrost zena u tome da ukine pravila koja smo postavili nad stvari i da vidi svijet onakvim kakav jest - kao sve od jednog dijela. To se mora provesti u posebnom okruženju, jer ne možete samo tako išetati veselo na ulicu i ukinuti sva pravila. A ako to i učinite, izazvat ćete prometni kaos nevidenih razmjera!

No, možemo uspostaviti posebnu okolinu u kojoj smo se sporazumjeli o ukidanju pravila - a to znači meditirati, prestati razmišljati na neko vrijeme, prestati stvarati formulacije.

Ovo u biti znači *prestati razgovarati sa samim sobom*. To je značenje riječi na japanskom - *munen* - a obično se prevodi kao "bez misli". Meditirati znači prestati razgovarati sa samim sobom!

Kažemo da je razgovaranje sa samim sobom prvi znak ludila, ali ne držimo se toga. Većinu vremena razgovaramo sa sobom - a ako sve vrijeme pričate, nemate o čemu drugom govoriti do o vlastitom govoru! Nikad ne slušate što drugi žele reći, a da to ne popratite svojim primjedbama. A ako je sve što slušate samo razgovor - bilo vaš ili nečiji drugi - nemate o čemu pričati, do o pričanju.

Morate *prestati govoriti* da biste imali o čemu govoriti!

Jednako tako, morate *prestati razmišljati* da biste imali o čemu misliti. Inače sve o čemu razmišljate jesu misli - a to je *učenost* kakvu prakticiramo na današnjim sveučilištima gdje učimo pisati i pričati o knjigama i samo o knjigama!

Da biste bili u stanju simbolizirati, učinkovito razmišljati, morate povremeno prestati razmišljati i dovesti se u stanje koje bih nazvao "čistim osjetom". Pijte vodu i sami otkrijte da je hladna. Sjediti, samo da biste sjedili.

Sjediti mirno i ništa ne raditi.

Proljeće dolazi i trava raste sama od sebe.

Možete to protumačiti doslovno ili simbolično. Ali, to je značenje *munena*.

Ponekad se koristi i riječ *mushin* - bez uma. *Mushin* podrazumijeva spremnost da se svijest iskusi osjetima, a da se pritom ne iskrive pojmovi, dok je namjera otkriti izvornu prirodu prije nego se rodi bilo koja misao.

Taj je način preživljavanja jednak onome u trenutku vašeg rođenja, prije nego ste počeli imalo mozgati o tome! To se naziva "prvotnim umom" ili "temeljnim umom".

Jedan od koana koji se proučava u Rinzai školi zena glasi: "Tko ste vi prije nego što su vas otac i majka začeli?" Možemo to reći i ovako: "Tko ste vi bili prije nego su vas otac i majka nasamarili!" Riječ "začeli" upotrijebljena je u značenju "zamislili" vas, planirali.

Što je vaš prvotni um? *Gdje ste doista bili* prije nego je sve ovo počelo?

Da biste se vratili na to, trebate sagledati svijet na novi način. Morate mu prići bez predrasuda, besprijekorno čista uma, poput zrcala, neuprljanog raznim predodžbama o životu i njegovu značenju.

Ja vam, naravno, čak i sad nudim koncepcije o jedinstvu svijeta i o procesima meditiranja. A oni koji shvaćaju te riječi i dalje imaju poteškoća ako su *samo* dobili predodžbu. Možda će i doći do male promjene njihovih osjećaja, i osjeta, ali ni približno onoliko snažno kao kad bi na svijet gledali *bez ikakvih predodžbi*.

Mogli biste reći: "Pa, dobro, kako prestati? Stalno razmišljamo - uvijek razgovaramo sa sobom. To je navika!"

Postoji određena tehnička pomoć za taj problem:

Usredotočite se na disanje, ne mislite ni o čemu do o disanju - unutra-van, unutra-van... Jedan, dva, tri, četiri, pet.... Jedan, dva, tri, četiri, pet.

Ili promatrajte točku svjetla i mislite samo na nju - samo se usredotočite, usredotočite, na to svjetlo.

Obje vam ove metode pomažu da se riješite svih zamisli, osim onih na koje se usredotočujete. Sljedeći je korak osloboditi se i te točke na koju se koncentrirate.

Većina ljudi misli da se tu radi o "praznom umu", ali to nije istina. Usredotočujete se na nešto da biste izazvali prestanak misaonog procesa, prestanak verbaliziranja. Kada odstranite i tu točku na koju ste se usredotočili, vi zapravo jednostavno promatrate svijet *onakvim kakav jest*, bez verbaliziranja.

Taj trik s koncentracijom zaustavlja naše verbaliziranje. Koncentracija je samo uvod. Ona nas vodi dublje, s one strane koncentracije, dok ne dostignemo stanje zvano *samadhi*. Na sanskrtu je to *dhyana* - što je poslije u Kini postalo poznato pod nazivom *c'han*, odnosno *zen* u Japanu. Nije riječ o koncentraciji u uobičajenom smislu, kao što je zurenje u neku točku ili razmišljanje o samo jednoj stvari. To se zbiva nakon prestanka koncentracije, nakon što je točka na koju ste se usredotočili nestala, nakon što su vaše tijelo i um nestali, i kada ste se otvorili za svijet samo svojim osjetilima.

Vidite to.

To je temeljno iskustvo.

Nakon što to shvatite, na *temelju* tog shvaćanja, možete se, naravno, vratiti pojmovima i izgraditi ma koju predodžbu svijeta.

Iz tog razloga zen zapravo ne zahtijeva nikakva vjerovanja u bilo koju teoriju ili učenje. U tom smislu, on *nije* religija - ako pod religijom podrazumijevate nešto što uključuje sustav vjerovanja. On je u svom pristupu eksperimentalan i empiričan, i omogućuje da se riješimo vjerovanja - da odbacimo svu našu ovisnost o riječima i idejama. Razlog tomu nije taj što su riječi i ideje "zle", niti što su one *nužno* zbunjujuće; jednostavno je to zato što nas one u ovoj fazi evolucije katkad doista zbunjuju.

Ovo je uistinu bitna narav cijelog procesa meditacije: prekid razgovora sa samim sobom, bilo riječima bilo nekim drugim pojmovnim predodžbama.

Značajno je da su riječi oblik notacije - one su notacija *života*. Kao što je glazbena notacija način bilježenja glazbe da bismo je zapamtili, tako su i riječi bitan instrument pamćenja: ponavljamo ih, zapisujemo i tako pamtimo. To nam daje nevjerojatan osjećaj nadzora, ali plaćamo i cijenu toga jer smo prikovani za te notacije.

Glazbena notacija ograničava mogućnost varijacija i ostalih glazbenih oblika. Hindus, međutim, nije prikovan za note, i zato cijeni vrstu glazbe u kojoj neko glazbalo - bilo da se radi o bubnjevima, flauti ili gitari - odmah reagira i na najistančaniji pokret ljudskog tijela. Oni sviraju takve dionice - neobičnih četvrtinki i čudnih ritmova - koje u našoj notaciji nije moguće izvesti.

Hindus uživa u krajnjoj finoći flaute, koja tako izvrsno reagira na dah; to je organska pojava. Naša im se glazba doima vrlo strukturiranom i strogom, poput vojne koračnice, a razlog su pravilan ritam i skladni intervali.

Jednako tako, kada odbacite određene krute koncepcije o svijetu, otkrit ćete da je mnogo suptilniji i mnogo čudesniji nego što ste mislili. Vidjet ćete da su odnosi među ljudima i razne situacije veoma profinjeni. A onda ih s lakoćom počnete razumijevati, ne pomoću apstraktnog mišljenja nego pitajući vlastiti mozak kako bi se on ponio u tim situacijama.

Vaš je mozak organ poput srca i može rješavati probleme, a da ne mora o njima razmišljati! Mozak nije samo organ za razmišljanje - to je samo jedna njegova funkcija. Mozak čini još štošta, on omogućuje vašem tijelu i umu da shvaćaju i djeluju na nove, neponovljive, sjajne načine.

U vašoj se lubanji nalazi sjajno računalo - a ono što zovemo "mišljenje" samo je petnaest posto, ili čak manje, aktivnosti mozga. Mozak ima značajnu ulogu u kontroliranju svih naših organskih procesa - nadzire rad žlijezda, probavu, cirkulaciju i sve ostalo. Mozak nadzire čitav autonomni živčani sustav. Uz pomoć zena možete naučiti vladati svojim živčanim sustavom na mnogo čudesniji način nego što ste ikad mislili da biste mogli!

Kroz praksu zena otkrivete da možete dopustiti svom živčanom sustavu da odgovara na pitanja i svladava probleme ne uplićući svjestan misaoni proces. Naši svjesni misaoni procesi ne mogu složiti puzzle zen koana ili situacija na koje nailazimo u životu - ali mozak to može! A praksa zena pokazuje nam kako je to moguće.

O AUTORU

Alan Watts rodio se u Engleskoj 1915. godine. Već u šesnaestoj godini pisao je eseje za časopis Budističke lože u Londonu, a u idućih je četrdesetak godina stekao ugled najistaknutijeg tumača istočnjačke filozofije na Zapadu. Stvorio je milijunsku publiku koja je primala pravo bogatstvo kroz njegove knjige, snimke, nastupe u radijskim i televizijskim emisijama, i kroz javna predavanja. Postao je nadaleko poznat po tekstovima o zenu i po knjizi *The Book: On the Taboo Against Knowing Who You Are* (Knjiga: O tabuu koji nam priječi da saznamo tko smo).

Ukratko, Watts je napisao više od dvadeset pet knjiga, održao na stotine predavanja i seminara, stvarajući tako osobnu filozofiju, koju je iskreno i s radošću dijelio sa svojim čitateljima i s onima koji su ga slušali diljem svijeta. Njegovo djelo predstavlja model individualnosti i izražavanja vlastite osobnosti, s kakvim se malo koji filozof može mjeriti. Godine 1938. Watts je došao u Sjedinjene Države, gdje je magistrirao teologiju na Seabury-Western teološkom sjemeništu. Tijekom Drugog svjetskog rata bio je biskupski kapelan na Sveučilištu Northwestern, a bio je korisnik stipendija Sveučilišta Harvard i Zaklade Bollingen. Postao je profesor i dekan Američke akademije za azijske studije u San Franciscu i stalno je predavao i putovao. Alan Watts je u kasnoj životnoj dobi predstavio niz seminara pod nazivom *Zen ponovno promišljen*, u svojoj kući na brodu u Sausalitu, u Kaliforniji.

Njegovi govori odražavaju čitav život intenzivnog učenja i blistave učenosti, a zatim mnoge godine *zazena*, prakse zen meditacije. Uživao je u svim oblicima zen prakse, od *zazena* preko kaligrafije do ceremonije čaja. U praksi je provodio ono što je propovijedao - a kroz život se iz marljivog učenjaka razvio u veseo i spontan slobodan duh koji je volio smijeh, život i zen meditaciju.

Kada se oslobodite određenih zamisli o svijetu, otkrit ćete daje mnogo profinjeniji i mnogo čudesniji nego ste mislili.

- Alan Watts

Zašto prakticirati zen? Alan Watts tvrdi da je on to činio iz čistog užitka - a zatim nam je pokazao kako se učenjem i zen meditacijom mogu postići mnogo veći užici u svakom trenutku našeg života.

Umro je 1973. godine u svom domu u sjevernoj Kaliforniji, ostavivši iza sebe drugu suprugu i sedmero djece. Potpuni popis njegovih knjiga i snimaka može se naći na www.alanwatts.com.

ŠTO JE TAO ?

Alan Watts

TAO

Što je Tao?

Alan Watts

Uvod (Mark Watts).....	36
1. dio: Put taa	39
Naše mjesto u prirodi	40
Taoizam i konfucijanizam	41
Svijet i njegove suprotnosti.....	42
Lao-Tzu	43
Tao.....	44
Tzu-Jan, Sam po sebi kakav jest	46
Wu Wei, Neforsiranje	46
Te, Vrlina: vještina življenja.....	47
2. dio: Nježan put	49
Snaga slabosti	49
Džudo, Nježan put.....	50
Li, Obrasci prirode.....	51
I Ching, Knjiga promjene	53
Svijet proroka.....	55
Zapadnjačko gledište.....	56
Istočnjačko gledište	56
Vjerojatnosti i odluke	57
Prednosti i nedostaci	57
Usporedba Istoka i Zapada	58
Zaključak.....	59

*Tao koji se može izgovoriti
nije vječni Tao
Ime kojim se može imenovati
nije vječno Ime.*

*Bezimeno je vječno stvarno.
Imenovanje je izvor
svih stvari.*

*Slobodni od žudnje, ostvarujete tajnu.
Zarobljeni žudnjom,
vidite samo manifestacije.*

UVOD

Mark Watts

Drevna filozofija taa jedan je od najintragantnijih i najsvježijih načina oslobađanja koji su u moderna vremena došli na Zapad s Dalekog istoka. Kroz više od pedeset prijevoda *Tao Te Chinga* na zapadnjačke jezike, klasična djela taoističke literature nude svojim čitateljima duboku životnu mudrost, kao i savjete o svjetovnim pitanjima. Ona su ujedno i fascinantan prozor u tajanstveni svijet preddinastijske Kine.

Zapadnjački čitatelji nespremni na prihvaćanje naizgled čudnog i nepoznatog načina spoznavanja, često previđaju vrlo praktičnu narav taoističke misli, no u filozofiji taa moguće je pronaći iznenađujuće suvremenu perspektivu. Riječ "tao", koja se pravilno izgovara "dau", posudila je svoje ime načinu razumijevanja i života s dubokim implikacijama za moderna društva. Iznad svega, taoizam snažno naglašava ravnotežu između naše ljudske svjesnosti i našeg prirodnog bitka kao integralnog dijela mreže života. On utjelovljuje naše najdublje razumijevanje ekološke svjesnosti.

S druge strane, mistična strana taoističke misli vrlo je zagonetna jer u njoj možemo pronaći uvid u šamanistički svijet koji je cvjetao u Kini tijekom najmanje pet tisuća godina, sve do razdoblja pisanja taoističkih tekstova.

Kao što objašnjava Alan Watts, riječ "tao" u našem jeziku ima dva široka značenja: otprilike se može prevesti kao "put", u smislu "put kojim treba poći", a odnosi se i na prirodu u smislu čovjekove istinske prirode. Kaže se da sve ima svoj vlastiti tao, ali ga nije moguće definirati ni precizno pokazati.

Dok sam radio na ovom tekstu, došao mi je moj osmogodišnji sin i upitao me: "Tata, na čemu to radiš?" Rekao sam mu da je to knjiga o tau i počeo mu pomalo objašnjavati Što je to. Međutim, ne oklijevajući ni trenutak, rekao je: "Aha, misliš ono što stoji iza svega" - i otišao. Intuitivno i iskustveno znamo što je to, ali većina ljudi, kad ga pokušava objasniti, nailazi na probleme.

Ta zagonetka podsjetila me na priču koju mi je pričao otac. Prije više godina u Domu lordova u Engleskoj vodila se debata o stvarima povezanim s Crkvom. Jedan od zastupnika navodno je iznio argument da nije prikladno da vladajuće tijelo s toliko ateista donosi odluku o religijskim pitanjima. Međutim, drugi zastupnik mu se

suprotstavio odgovorivši: "Gluposti, gospodine! Posve sam siguran da svi ovdje na ovaj ili onaj način vjeruju u nešto." Uglavnom i jest tako, iako se možda i ne radi o nečem čvršće definiranom od osjećaja taa.

U klasičnoj kineskoj literaturi tao se opisuje kao kretanje kroz najmanji otpor, zauzimanje nevidljivog ili najnižeg položaja i prihvaćanje dobrote prirode bez ikakvog pokušaja da se to učini. Tao je pasivan, ali ne i slab. U svojoj knjizi, legendarni mudrac Lao-Tzu opisuje paradoksalnu kvalitetu taa tražeći od čovjeka da razmisli o sljedećem:

*Kako uvale i oceani postaju kraljevi stotina rijeka?
Zato što se uspješno drže na niskom položaju -
Tako postaju kraljevi stotina rijeka.
Ništa na svijetu nije slabije od vode,
Ali ona najbolje svladava čvrstoću.*

IZVORIŠTE TAO TE CHINGA

Tao Te Ching se tradicionalno pripisuje Lao-Tzuiu, legendarnom mudracu i osnivaču taoističke škole. Međutim, i *Tao Te Ching* se izvorno zvao *Lao-Tzu*, što nam otežava potpuno razumijevanje najranijih tekstova koji opisuju njegovo izvorište, jer je u kineskom jeziku često nemoguće razaznati odnosi li se "Lao-Tzu" na osobu ili na tekst. Ipak, nastanak originalnog djela oprezno je smješten u šesto stoljeće prije nove ere, u vrijeme u kojem je navodno živio Lao-Tzu, iako je vjerojatno da je zbirka tekstova postala dostupnija tek u četvrtom stoljeću prije nove ere. Bilo je to zlatno doba kineske filozofije koje je dovelo do zapanjujuće raznolikosti poznate kao "stotinu filozofskih škola", i dalo nam drugi veliki klasik kineske literature, *I Ching*.

Međutim, tek u prvom stoljeću prije nove ere susrećemo se s povijesnim bilješkama, *Shih chi* (ili *Zabilješke povjesničara*) koje sadrže jednu od najstarijih zabilježenih priča o Lao-Tzuiu. Ta priča govori o posjetu Konfucija Lao-Tzuiu na dvoru Chou gdje je, prema ovoj priči, Lao-Tzu služio kao dvorski knjižničar. Kažu da je tom prilikom Lao-Tzu ukorio Konfucija zbog njegova pompozno i sebičnog ponašanja. Konfucije je navodno nakon toga rekao svojim učenicima:

"Znam da ptice mogu letjeti, ribe plivati, a životinje trčati. One koji trče moguće je uloviti mrežom, one koji plivaju udicom, a one koji lete strijelom. No, zmaj koji se penje u nebesa hoda po vjetru i pliva kroz oblake, i ne znam kako ga zarobiti. Danas sam upoznao Lao-Tzua koji je i čovjek i zmaj."

Spominjanje zmaja koji se penje u nebesa daje nam uvid u rane izvore taoističkih rituala zato što otkriva vezu s drevnom šamanističkom tradicijom te regije. Zmaj, poput Pernate Zmije iz južnoameričke i srednjoameričke mitologije, spaja ljuske zmije s perjem ili krilima ptice. Perje ili krila zmaja ili ptice simboliziraju šamanov let, a ljuske simboliziraju ponovno rođenje, jer zmija odbacuje svoju kožu kako bi otkrila da ispod stare kože ima novu.

Kombinacija tih atributa precizno opisuje šamanske rituale sna/smrti i ponovnog rođenja koji datiraju daleko u prošlost, u razdoblje neolitika. Grnčarija izrađena oko 5000. g. pr. n. e., otkrivena u selu Banpo pokraj Xi'ana tijekom 1950-ih, sadrži ritualnu zdjelu koja prikazuje četiri slike šamana u stanju sna ili transa i petu sliku

preobraženog šamana. Ovaj primjer s grnčarije tipičan je prikaz čarobnjaka za koje se pričalo da napuštaju svoja tijela u vizijama leta. Nakon takvog leta, šaman ili inicirani bio bi ponovno rođen i posve preobražen pri izlasku sunca.

Iako su temelji taoizma očito drevni, teško je pronaći stvarne podatke o životu legendarnog mudraca Lao-Tzua. Da stvari budu još zamršenije, nama dostupne povijesne bilješke koje spominju Lao-Tzua napisane su tek stotinama godina nakon događaja koje opisuju i moguće je da su neke činjenice usklađene s legendama o nastanku njegovih djela.

Jedna popularna legenda kazuje da je Lao-Tzu napisao *Tao Te Ching* u stražarnici na ulazu u grad kad se spremao napustiti svoju službu u gradu i postati pustinjač. Prema toj priči, čuvar gradskih vrata inzistirao je da Lao-Tzu zabilježi svoju mudrost prije no što ode. Druga, vjerojatnija teorija kaže da je filozofiju zapisalo nekoliko anonimnih pisaca kroz dulje vremensko razdoblje kako bi vladarima gradova prenijeli mudrost žitelja sela, u nadi da će time olakšati život običnim ljudima, a priča o stražarnici samo simbolizira činjenicu da se izvorište te mudrosti nalazi izvan gradskih zidina. Ova teorija odgovara burnoj atmosferi razdoblja Zračenih država, a podržava je i činjenica da kasnija poglavlja imaju izrazito političke konotacije i otvoreno savjetuju one na položajima moći.

U prvom stoljeću naše ere, *Lao-Tzu* je podijeljen na dva djela pa smo tako dobili *Tao Ching* i *Te Ching*. Ta podjela odražava različite fokuse pojedinih dijelova knjige. Prvi dio usredotočen je na *tao*, a drugi na *te*, što otprilike znači "vrlina", iako Alan Watts prevodi taj izraz kao "vještina življenja". Spajanjem tih dijelova nastala je knjiga koju danas poznajemo.

Neki učenjaci čvrsto su uvjereni da je *Tao Te Ching* zapravo kompilacija rukopisa raznih autora koji su jednostavno pripisali svoja djela legendarnom Lao-Tzuu. Međutim, dosljednost stila i ritma argumenata iznesenih u oba dijela knjige govore nam suprotno. Vjerojatnije je da je ova knjiga mudrih savjeta djelo jednog autora koji se oslanja na prevladavajuću narodnu mudrost svoga vremena i da su dva dijela knjige možda napisana u različitim razdobljima autorova života ili kao odgovor na različita pitanja.

FILOZOFIJA PRIRODE

Taoizam su često opisivali kao filozofiju prirode. Taj aspekt njegove mudrosti najjači je pokazatelj da potječe iz šamanističkog svijeta preddinastijske Kine. Kroz život u prirodi čovjek uviđa mudrost u neometanju tijekom života i u dopuštanju da stvari idu svojim tijekom. Ta nam mudrost također govori da ne saplećemo sami sebe, da veslamo niz struju, da drvo cijepamo po duljini i da nastojimo shvatiti unutarnje funkcioniranje naše prirode umjesto da je pokušavamo promijeniti.

Prema zakonima prirode, svako stvorenje pronalazi svoj vlastiti put, pa tako i svatko od nas ima svoj vlastiti put ili način. U klasičnim kineskim tekstovima spominje se tao Zemlje sa svim njezinim stvorenjima, tao Čovjeka, koji se odnosi na naš osviješteni put, i tao Neba, kroz koji se sile Neba i Zemlje sastaju u polju polarnih energija. Te sile zajedno tvore svijet u kojem se odvija sav život i unose u nas instinktivnu spoznaju o prvobitnim silama koje djeluju u ljudskoj psihi.

U ovoj knjizi Alan Watts iznosi rezultate dugogodišnjeg istraživanja taa kroz živopisna objašnjena ključnih ideja i termina taoističke misli. Čitatelju pruža priliku da iskusi tao kao osobnu praksu oslobađanja lišenu ograničenja uvriježenih vjerovanja naše kulture. Knjiga je zasnovana na predavanjima koja je držao tijekom posljednjih deset godina života i pruža nam način uvida u istinsku vlastitu vrijednost kao osobe slobodne volje uklopljene u vječno promjenjive obrasce svijeta prirode.

Istražujemo mudrost načina na koje stvari jesu to što jesu (*tzu-jan* ili "ono što je takvo samo po sebi") i mudrost dopuštanja životu da se odvija bez ometanja i forsiranja stvari kada vrijeme nije pogodno za to (*wu wei* ili "neforsiranje"). U filozofiji taa ubrzo otkrivamo da težnja za uspjehom - po teoriji da "ne možeš dobiti nešto ni za što" - mora biti uravnotežena spoznajom da "ne možeš dobiti nešto bez ničega", zato što "nešto" uvijek zahtijeva svoju suprotnost, mjesto na kojem može obitavati, bilo da je riječ o primljivoj posudi, bistrom umu ili otvorenom srcu.

1. dio

Put Taa

*Kada ljudi vide neke stvari kao lijepe,
druge stvari postaju ružne.*

*Kada ljudi vide neke stvari kao dobre,
druge stvari postaju loše.*

Bitak i ne-bitak stvaraju jedno drugo.

Teško i jako podržavaju jedno drugo.

Dugo i kratko definiraju jedno drugo.

Visoko i nisko ovise jedno o drugome.

Prije i poslije slijede jedno drugo.

Zato Mudrac

djeluje ne čineći ništa

i podučava ne govoreći ništa.

NAŠE MJESTO U PRIRODI

Prije mnogo godina, kad mi je bilo tek četrnaest, prvi sam put vidio slike pejzaža s Dalekog istoka. Zahvaljujući tim slikama zainteresirao sam se za istočnjačku filozofiju. Kod azijske slike svijeta najviše me zainteresirala i uzбудila njihova zapanjujuća sućut i osjećaj za svijet prirode.

Jedna slika koja mi se osobito usjekla u pamćenje zvala se *Planina nakon kiše*. Prikazivala je izmaglicu i oblake nakon kišne noći, nekako me uvukla u sebe i učinila da se osjetim dijelom tog planinskog prizora. Fascinantno je kad pomislimo da te slike nisu samo nešto što bismo mogli opisati kao slike pejzaža, nego i ikone, svojevrsne religijske ili filozofske slike.

Na Zapadu, kad govorimo o ikonografskim ili religijskim slikama, obično mislimo na slike božanskih ljudskih likova, anđela i svetaca. Međutim, kad um Dalekog istoka izražava svoje religijske osjećaje, odgovarajuće slike pronalazi u prirodnim objektima. U tom vrlo važnom pogledu, njihov osjećaj za prirodu drukčiji je od našega. Suprotnost u ova dva oblika izražavanja nastaje kao rezultat osjećaja da ljudsko biće ne stoji izvan prirode i ne promatra je izvana, nego je njen sastavni dio. Umjesto da dominiraju prirodom, ljudska bića uklapaju se u nju i osjećaju se kao kod kuće.

Stav zapadnjaka drukčiji je. Mi se stalno služimo frazama koje Kinezima zvuče zaista čudno: govorimo o "osvajanju prirode", "osvajanju svemira" i "osvajanju" velikih planina poput Everesta. Mogli bi nas pitati: "Koji je vama vrug? Zašto se cijelo vrijeme osjećate kao da ste u sukobu sa svojom okolinom? Niste li zahvalni planini što vas je uzdigla dok ste se penjali na nju? Niste li zahvalni svemiru što vam se otvara kako biste mogli putovati kroz njega? Kako vam je uopće palo na pamet da se borite protiv njega?"

Zapravo, to je dominantan stav koji leži u osnovi načina na koji se služimo tehnologijom. Snagom elektriciteta i čvrstinom čelika služimo se u bici protiv vanjskog svijeta. Umjesto da pokušamo živjeti na neravnoj zemlji, mi je poravnavamo buldožerima i cijelo vrijeme pokušavamo natjerati okolinu da nam se podčini.

Problem je u tome što smo odgojeni u religijskoj i filozofskoj tradiciji koja nas je do velike mjere naučila da ne vjerujemo prirodi koja nas okružuje kao ni sebi samima. Naslijedili smo doktrinu izvornog grijeha koja nam govori da ne budemo pretjerano prijateljski nastrojeni i da s velikim oprezom prilazimo svojoj ljudskoj prirodi. Ta nas je doktrina naučila da bismo, kao bića razuma i volje, trebali biti sumnjičavi prema svojoj animalnoj i instinktivnoj prirodi.

Na neki način sve je to divno i krasno, jer smo zaista ostvarili golem tehnološki napredak obuzdavši prirodne sile. Međutim, ako pretjeramo s time, naše manipulacije počinju ometati prirodne tokove, što nam može stvoriti ozbiljne probleme.

Kao rezultat našeg uplitanja, danas proživljavamo nešto što bismo mogli nazvati "zakonom smanjenog povrata". Primjerice, želimo sve brže i brže stizati do našeg odredišta. Zato pokušavamo izbrisati udaljenost između sebe i tog odredišta. Međutim, dvije stvari počinju se događati uslijed tog pokušaja da smanjimo razdaljinu između dvije točke.

Prvo, sva mjesta koja zahvaljujući mlaznim avionima postaju sve bliža i bliža polako postaju jedno te isto mjesto. Što brže stizete od Los Angelesa do Havaja, to više Havaji sličje Los Angelesu. Zato turisti stalno postavljaju pitanje: "Je li to mjesto već iskvareno?" Oni zapravo pitaju: "Je li tamo isto kao kod kuće?"

Drugo, ako o svojim životnim ciljevima počnemo razmišljati kao o odredištima, točkama do kojih moramo stići, ovakvo razmišljanje negira sve ono što te točke čini vrijednim truda putovanja. To je isto kao da vam, umjesto cijele banane, dam samo dva sitna kraja banane - a taj vas obrok ni na koji način ne bi mogao zadovoljiti. No, dok se borimo protiv svojeg okoliša u želji da se riješimo ograničenja vremena i prostora, i dok pokušavamo učiniti svijet boljim mjestom za život, događa se upravo to.

Da bismo mnogo bolje shvatili svoje mjesto u prirodi, možemo pogledati velike religije i filozofije koje su procvale i duboko se ukorijenile u svijesti velikog dijela stanovništva Azije i Dalekog istoka.

TAOIZAM I KONFUCIJANIZAM

U tradicionalnoj kineskoj filozofiji postoje dvije glavne velike struje: taoistička i konfucijanistička. Obje se slažu oko jednog temeljnog načela: potrebno je vjerovati prirodnom svijetu u kojem živimo i samoj ljudskoj naravi. Za čovjeka koji ne vjeruje svojoj temeljnoj prirodi oni bi rekli: "Ako ne možeš vjerovati svojoj vlastitoj prirodi, kako možeš vjerovati svojem nepovjerenju u nju? Kako znaš da i tvoje nepovjerenje nije pogrešno?" Ako ne vjeruje vlastitoj prirodi, čovjek se posve izgubi.

Njihova ideja o prirodi je da se ona događa iz sebe i da je to proces koji u osnovi nije pod našom kontrolom. Po definiciji, to je ono što se događa samo po sebi, kao što se naše disanje događa samo po sebi i kao što naše srce kuca samo po sebi - a osnovna mudrost u temelju taoističke filozofije jest da trebamo vjerovati tom procesu "sam od sebe".

Taoistička misao općenito se pripisuje Lao-Tzuiu, za kojeg se misli da je živio negdje oko 400. pr. n. e., i Chuang-Tseu, koji je živio od 369. do 286. pr. n. e. Taoizam nam je poznat kao jedinstven kineski način razmišljanja, života i oslobađanja, iako njegovi korijeni zasigurno sežu u šamanske tradicije zajedničke velikom dijelu sjeveroistočne Azije, a vjerojatno i Sjeverne Amerike. Međutim, u svojem krajnjem obliku taoizam je toliko sličan budizmu da su taoistički termini često korišteni u prijevodu tekstova sa sanskrt na kineski. Kad se budizam pojavio u Kini, taoizam je toliko prožeo mahayana budizam općenito i zen budizam specifično da se filozofije tih škola često i ne mogu razlikovati.

Kao što je slučaj s Vedantom i jogom u Indiji, starija gospoda u Kini tradicionalno usvajaju taoizam nakon što su dali svoj doprinos društvu pa se povlače u primitivne nastambe ili pećine kako bi živjeli u divljini i meditirali kroz duga vremenska razdoblja. Poput budističke predaje, u kojoj je povratak mudraca u svijet poznat kao put Bodhisattve, taoističke priče pune su opisa povratka oslobođenih mudraca u svjetovne sfere. Zapravo, primarni tekst, *Tao Te Ching*, izvorno je napisan kao priručnik savjeta za vladajuću klasu. Međutim, učenja Lao-Tzua i Chuang-Tsea ne smiju se pomiješati s taoističkim kultom alkemije i magije usmjerenim na produžavanje života, koji je taoistički samo u nazivu, ali ne i praksi.

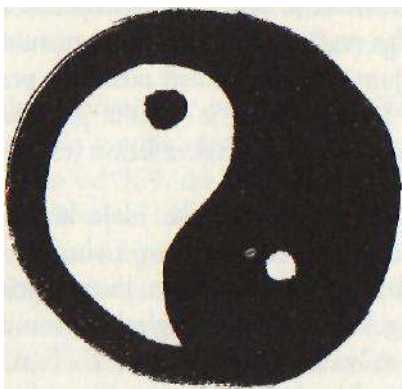
Iako taoizam nikada nije postao organizirana religija, privlačio je znatiželju učenjaka i filozofa Dalekog istoka više od dvije tisuće godina.

Taoizam promatra cijeli prirodni svijet kao izraz i djelovanje taa, procesa koji izmiče intelektualnom razumijevanju.

Iskustvo taa ne može se steći nekom propisanom metodom, iako oni koji ga traže često kultiviraju unutrašnji mir tihom kontemplacijom prirode. Taoisti razumiju praksu *wu wei*, neforsiranja, i smatraju da je ljudska priroda - kao i sva druga priroda - *tzu-jan* ili "takva kakva jest sama po sebi".

Kada pogledamo konfucijanske ideje koje su upravljale kineskim moralom i društvenim životom, pronalazimo drugu riječ koja predstavlja osnovu ljudske prirode. Ta riječ ima čudan izgovor, i iako je u engleskom romanizirana kao *jen*, izgovara se "vren", s kotrljajućim "r". Ta riječ simbolizira kardinalnu vrlinu čovječanstva u sustavu konfucijanskog morala i obično se prevodi kao "ljudskost" ili "humanost". Kad su od Konfucija zatražili da je precizno definira, odbio je. Rekao je: "Značenje ove vrline morate osjetiti. Nikad je ne smijete pretvarati u riječi."

Mudrost ovog stava prema definiranju *jena* leži u činjenici da će ljudsko biće uvijek biti veće od bilo čega što može reći ili pomisliti o sebi. Ako formuliramo ideje o svojoj vlastitoj naravi, o tome kako funkcioniraju naši umovi i emocije, te ideje će uvijek biti kvalitativno inferiorne - to jest, daleko jednostavnije i manje žive - od samog autora ideja, to jest nas. Dakle, postoji nešto u vezi s nama što nikad ne možemo izreći ni definirati - kao što ne možete zagristi vlastite zube, čuti vlastite uši, ni uhvatiti vlastitu ruku tom istom rukom. Stoga se moramo opustiti i vjerovati u našu vlastitu humanost. Konfucije je prvi rekao da bi radije vjerovao ljudskim strastima i instinktima nego ljudskim idejama o onome što je ispravno. Kao i taoisti, i on je shvatio da svim živim bićima moramo dopustiti da se pobrinu sama za sebe.

SVIJET I NJEGOVE SUPROTNOSTI

Kada kažemo što stvari jesu, uvijek ih suprotstavljamo nečemu drugome, a kad pokušavamo govoriti o cijelom univerzumu - o svemu što postoji - otkrivamo da zapravo nemamo riječi za to. To je "jedno što?"

Sve to "jedno što?" predstavljeno je simbolom velikog kruga. No, da bismo razmišljali o životu, moramo uspoređivati stvari. Stoga ih dijelimo na dva dijela i iz kruga deriviramo simbole janga i jina, pozitivnog i negativnog.

Taj simbol iznova i iznova nalazimo na kineskoj grnčariji, a danas i na svemu ostalom, od nakita do odjeće. Tradicionalno, taj amblem jedan je od temeljnih simbola filozofije taoizma. To je simbol janga ili muškog, i jina

ili ženskog - pozitivnog i negativnog, da i ne, svjetlosti i tame. Svijet uvijek moramo dijeliti na suprotnosti ili kategorije da bismo mogli razmišljati o njemu. Riječima Lao-Tzua:

*Kada ljudi vide neke stvari kao lijepe,
druge stvari postaju ružne.*

*Kada ljudi vide neke stvari kao dobre,
druge stvari postaju loše.*

Bitak i ne-bitak stvaraju jedno drugo.

Teško i lako podržavaju jedno drugo.

Dugo i kratko definiraju jedno drugo.

Visoko i nisko ovise jedno o drugome.

LAO-TZU

U književnoj tradiciji taoizma, legendarni kineski filozof Lao-Tzu često se spominje kao Konfucijev suvremenik. Prema nekim verzijama, Lao-Tzu trebao je biti dvorski knjižničar koji se umorio od neiskrenosti i intriga dvorskog života i odlučio napustiti grad kako bi živio u planinama. No, kažu da ga je čuvar vratnica zaustavio prije nego što je otišao i rekao:

"Gospodine, ne mogu vas pustiti da odete prije no što zapišete dio svoje mudrosti."

Priča se da je sjeo u stražarnicu i napisao knjigu poznatu kao *Tao Te Ching*, knjigu o *Tau* i *Teu* ili Putu i njegovoj snazi.

Bit pisane filozofije Lao-Tzua bavi se umjetnošću prestanka sapletanja samog sebe, učenjem djelovanja bez forsiranja zaključaka i životom u vještom skladu s procesima prirode umjesto pokušavanja da se njima upravlja. Lao-Tzu zapravo i nije rekao mnogo o značenju taa. Umjesto toga, jednostavno je ponudio svoj savjet.

Danas se vjeruje da je, iako je tu knjigu vjerojatno zapisao jedan autor u Konfucijevo vrijeme, ili nedugo zatim, taj autor uključio mudrost mnogo starije narodne tradicije. Jedna škola vjeruje da je taoistička književnost nadahnuta usmenim podukama šamanističkih pustinjaka iz drevnih vremena. Druga škola smatra da je *Tao Te Ching* bio pokušaj približavanja praktične, konvencionalne mudrosti kineskog naroda vladajućoj klasi kako bi joj se pomoglo da vlada mudrije i suosjećajnije. Obje su škole vjerojatno djelomično u pravu. U oba slučaja, taoistička misao i dalje spada među najpristupačnije velike svjetske religijske filozofije, a možda je jedina koja je zadržala smisao za humor.

Moja omiljena slika Lao-Tzua je ona koju je naslikao majstor Sengai, a prikazuje ga u neurednom, neformalnom stilu koji je tako karakterističan za taoistički humor, a koji je poslije asimilirao zen budizam. Ta je zaigranost jedno od najprivlačnijih obilježja cijele taoističke filozofije. Zahvaljujući njoj, ne znam za filozofska djela koja

bi bila čitljivija od djela Lao-Tzua i njegova nasljednika Chuang-Tsea. Od svih velikih svjetskih mudraca, samo oni odaju dojam da uživaju u životu takvom kakav jest.

Lao-Tzu doslovno znači "stari momak", budući da Lao znači "star", a tzu "momak", ili katkad "dječak". Zato je Lao-Tzu stari dječak, a ponekad ga prikazuju kao sjedobradog mladića, što naravno simbolizira njegovu veliku mudrost u ranoj dobi.*

*Zapise Lao-Tzua i njegova suvremenika Chuang-Tsea pronaći ćete u knjizi zvanj Mudrost Lao-Tzua, koju je preveo Lin Yutang. On je uredio Lao-Tzu-ovu knjigu koju je navodno ovaj napisao za čuvara vratnica, a zatim je dodao više obimnih izvadaka iz knjige Chuang-Tsea kao komentare Lao-Tzuovih pasusa.

Mnogo prije no što je budizam donesen u Kinu, oko 60. g. n. e., filozofija Lao-Tzua otkrila je Kinezima da se stvarnost, ili sam život, ne mogu karakterizirati kao bitak ili ne-bitak, kao oblik ili praznina, ni bilo kojim parom suprotnosti kojeg se možete sjetiti. Rekao je: "Kada cijeli svijet spozna da je dobrota dobra, već postoji zlo."

Ne znamo što su sve te stvari osim ako ih ne usporedimo s njima suprotnim pojmom. Primjerice, teško je vidjeti lik ako ne stoji ispred pozadine kontrastne boje. Da nema pozadine, lik bi nestao, što je načelo kamuflaže. Zbog nerazdvojnosti suprotnih pojmova, shvaćate da oni uvijek dolaze zajedno, a to upućuje na svojevrsno jedinstvo koje leži u njihovoj temelju.

TAO

U filozofiji Lao-Tzua to se jedinstvo zove *tao*. Iako se piše t-a-o, na kineskom se izgovara kao d-a-u. Sadrži osjećaj ritmičkog kretanja, kretanja i zaustavljanja, i osjećaj inteligencije, pa tako dobivate ideju svojevrsne ritmičke inteligencije koja se diže i spušta poput plime.

Riječ ima dva osnovna značenja. Jedno se najbolje može prevesti kao "put", "način na koji stvari jesu", "način funkcioniranja prirode". Drugo značenje riječi jest "govoriti" pa se u uvodu Lao-Tzuove knjige krije igra riječima:

Tao koji se može izgovoriti nije vječni Tao,

Doslovno piše "Tao koji može biti Tao nije Tao" ili ako se pročita kao telegram: "Tao može Tao ne Tao." Prvo značenje riječi tao je "put", a drugo značenje "govoriti" ili drugim riječima:

Put koji se može izraziti nije vječni Put.

Ja radije uopće ne prevodim riječ tao zato što je tao za nas svojevrsan besmisleni slog koji indicira misterij koji nikada ne možemo shvatiti - jedinstvo koje leži u osnovi suprotnosti. Naše najdublje intuitivno znanje govori nam da postoji nekakvo jedinstvo u tim raznim suprotnostima zato što otkrivamo da jednu ne možemo odvojiti od druge. Znamo da postoji cijeli univerzum, ali ne možemo stvarno znati što je to. Tao je stoga stvarnost koju razumijemo na dubokoj razini, a da je pritom ne možemo definirati.

Kineski pjesnik izrazio je to ovako:

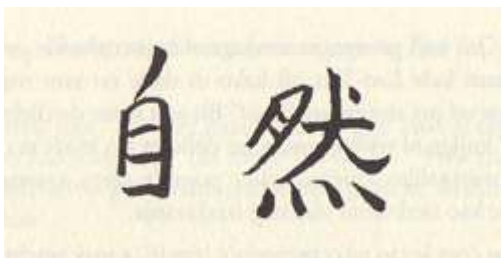
*Branje krizantema duž istočne ograde,
Tiho promatranje južnih brda,
Ptice lete kući u parovima,
Kroz blagi planinski sumrak.
U svim tim stvarima postoji duboki smisao,
Ali kad ga pokušamo izraziti,
Iznenada zaboravljamo riječi.*

Lao-Tzu je rekao: "Oni koji govore, ne znaju; oni koji znaju, ne govore." Drugi kineski pjesnik rekao je, satirizirajući ga: "Oni koji govore, ne znaju, oni koji znaju, ne govore. To nam kaže Lao-Tzu, ali kako to da je on sam napisao knjigu od pet stotina znakova?" Bit je u tome da cijela njegova knjiga ni na koji način ne definira što znači tao. On ne govori toliko o njemu koliko pomoću njega, koristeći se njime kao sredstvom vlastitog izražavanja.

Zbog čega je tao tako nemoguće izraziti, a ipak predstavlja temelj filozofije? Razlog je taj što ne možemo imati nikakav sustav razmišljanja - bilo da je riječ o filozofskom, logičnom, matematičkom ili fizičkom - koji definira svoju vlastitu osnovu. Izuzetno je važno shvatiti ovo načelo. Drugim riječima, svojom desnom rukom mogu dohvatiti kist, ali ne mogu dohvatiti desnu ruku. Moja desna ruka podiže samu sebe. Ako pokušam dohvatiti svoju ruku, čime bih to mogao učiniti? Uvijek mora postojati nešto što nije dohvaćeno, nego dohvaća samo sebe, radi samo na sebi umjesto da netko radi na tome.

Na isti način, otkrit ćete da je definicija glagola "biti" u rječniku definirana kao "postojati". Zatim, kada pogledate riječ "postojati", otkrit ćete da je definirana kao "biti". Jeste li imalo pametniji? Rječnik ne može sam sebe posve definirati. Na kraju krajeva, može samo sastavljati riječi koje korespondiraju s drugim riječima.

U tom smislu, pokušaj da se kaže bilo što o tau je poput pokušaja da se pojedju vlastita usta, a naravno, ne možete izaći izvan njih da biste ih pojeli. Da to kažemo na drugi način, sve što možete sažvakati nisu vaša usta. Sve što je moguće izreći o tau nije sam tao.

TZU-JAN

Sam po sebi kakav jest

Uvijek postoji nešto što ne znamo. Dobar primjer za to je neuhvatljiva kvaliteta energije u fizici: ne možemo definirati energiju, ali možemo raditi s njom, a slično vrijedi i za tao. Tao djeluje sam po sebi. Njegova narav je da bude, kao što se kaže na kineskom, *tzu-jan*, ono što je "samo po sebi", "samo od sebe", ili "takvo kakvo jest". Tzu-jan je skoro ono na što mislimo kada kažemo da je nešto automatsko ili da se događa automatski. Katkad taj izraz prevodimo kao "priroda", kao kada govorimo o prirodi planina, ptica, pčela i cvijeća. Ta vrsta prirode na kineskom se zove tzu-jan.

Temeljni smisao toga je da tao djeluje sam po sebi. Sve što je prirodno djeluje samo po sebi jer ništa ne stoji iznad toga i ne pokreće ga. Na isti način, čovjekovo vlastito tijelo djeluje samo po sebi. Ne morate odlučiti kako će i kada vaše srce kucati - to se jednostavno događa. Ne odlučujete kako ćete točno disati - vaša se pluća pune i prazne bez napora. Ne određujete strukturu vašeg živčanog sustava ili kostiju - one rastu same od sebe.

Tako i tao postoji sam po sebi. Budući da uvijek postoji temeljni element života koji se ne može definirati - kao što se ni tao ne može definirati - nemoguće ga je kontrolirati.

Drugim riječima, ne možete izaći iz sebe kako biste se definirali ili kontrolirali. Lao-Tzu rekao bi da se čovjek, budući da je sastavni dio prirodnog svemira, ne može nadati da će kontrolirati svemir kao da je objekt odvojen od njega samoga. Ne možete izaći izvan prirode da biste postali gospodari prirode. Zapamtite da vaša srca kucaju "sama po sebi" i, ako mu pružite priliku, i vaš um može funkcionirati "sam po sebi", iako se većina nas toga pribojava.

WU WEI

Neforsiranje

Kad god imamo osjećaj da možemo dominirati sami sobom, ovladati sami sobom ili postati gospodari prirode, zapravo ne uspijevamo izaći iz prirode ni sami iz sebe. Umjesto toga, prisilili smo se da promatramo te stvari tako da se usklade s iluzijom koja nas uvjerava da je riječ o kontroliranim objektima. Čineći to, neizbježno stvaramo sukob unutar sustava. Ubrzo otkrivamo da nas tenzija između naše ideje o svijetu i toga kakav svijet jest izbacuje iz sklada s funkcioniranjem svijeta.

Zbog toga bi se moglo reći da je *neforsiranje* drugo načelo taa - pri čemu je prvo spontana aktivnost ili aktivnost *sama po sebi* (tzu-jan). Na kineskom, drugo načelo zove se *wu wei*, a znači doslovno "nedjelovanje", ali bolje ga je prevesti u duhu riječi "neforsiranje" ili "neometanje". U kontekstu taa, to znači da aktivnost prirode nije samo ometajuća. Ona funkcionira u jedinstvu i ne razdvaja se sama od sebe da bi učinila nešto samoj sebi.

Wu wei se također može primijeniti na ljudsku aktivnost i odnosi se na osobu koja ne ometa samu sebe. Čovjek ne stoji na vlastitom svjetlu dok radi pa je put *wu weija* put neometanja ili neuplitanja. To je najvažnije praktično taoističko načelo života.

Evo na što mislim kad govorim o forsiranju: kad bi djeca u školi trebala obraćati pozornost na učitelja, misli im počnu lutati posvuda. Učitelj se ubrzo naljuti i kaže: "Obratite pozornost." Djeca će obaviti noge oko nogu svojih stolica, gledati u učitelja i nastojati izgledati zastrašujuće inteligentno. No, ono što se događa sjajno je izraženo u stripu koji sam vidio neki dan: dječak stoji, gleda svojeg učitelja i govori: "Oprostite, nisam čuo što ste rekli zato što sam se tako trudio slušati." Drugim riječima, kada pokušavamo voljeti, biti čestiti ili iskreni, zapravo razmišljamo o pokušaju da to činimo, kao što je dijete pokušavalo slušati stežući mišiće i pokušavajući izgledati inteligentno kao da obraća pozornost. No, dijete nije razmišljalo o onome što učitelj govori pa ga zapravo nije ni slušalo. To je savršen primjer što znači blokirati sam sebe tako da sami sebi zaklonite svjetlo.

Evo još jednog primjera: zamislite da cijepate drva. Ako siječete u smjeru suprotnom od rasta drveta, vrlo ćete ga teško presjeći. No, ako siječete u smjeru rasta drveta, rascijepit ćete ga s lakoćom. Isto tako, kada pile drvo, neki se ljudi jako žure pa ga pokušavaju prerezati brzo i snažno. No, što se događa? Kada okrenete dasku na drugu stranu, vidjet ćete da je njezin stražnji dio pun iverja, a shvatit ćete i da ste prilično umorni. Svaki vješti stolar reći će vam: "Pusti pilu da sama obavi svoj posao, pusti zupce da sami režu." Otkrit ćete da se takvim blagim pristupom, kada dopustite sječivu pile da se lagano kreće, drvo pili s lakoćom.

I naša poslovice kaže : "Blagost djeluje." Wu wei znači blag, lagan pristup. Tražite smjer rasta stvari, prirodu stvari. Krećite se u skladu s time i vaš će posao biti jednostavan.

TE

Vrlina: vještina življenja

U jednoj knjizi filozof Chuang-Tse priča divnu priču o mesaru koji se služio istom satarom dvadeset godina zato što je uvijek pazio da sječivom pogodi tetive između kostiju. Na taj način nikada je nije istrošio.

I opet, vidimo da se za osobu koja uči djelovati na način koji je, recimo, u skladu s taom, kaže da ima vrlinu. Taj specifičan kineski osjećaj za vrlinu zove se *te*, ali nije riječ o vrlini u našem uobičajenom smislu "biti dobar". Te

je poput naše riječi "svojstvo" u smislu "ljekovita svojstva biljke". Kada se riječju "vrlina" koristimo na taj način, ona zapravo znači neobičnu vještinu življenja. U svojoj knjizi Lao-Tzu kaže da vrhunska vrlina nije svjesna sebe kao vrline i stoga stvarno jest vrlina. No, inferiorna vrsta vrline toliko silno želi biti vrlina da gubi svoje svojstvo vrline.

Često nailazimo na čestitu osobu koja je svjesna svojih vrlina, koja ima, moglo bi se reći, previše vrlina. To su ljudi koji su stalan izazov svim svojim prijateljima. Kad se nalazite u njihovoj nazočnosti, osjećate da su toliko dobri da ne znate što im reći. Zato uvijek sjedite na rubu stolca i osjećate se pomalo nelagodno u njihovoj nazočnosti. U taoističkoj terminologiji takva osoba zaudara po vrlini i zapravo nema nikakvu vrlinu.

Osoba koja je istinski puna vrlina nije ometajuća. Ona nije naglašeno skromna; ona je prirodno ono što jest. Lao-Tzu kaže da se čini da najveća inteligencija izgleda kao glupost, najsnažnija elokventnost zvuči kao mucanje, a najveća bistrina djeluje kao tupost. Naravno, to je paradoksalan način izricanja ideje da istinska vrlina, te, znači živjeti ljudski život tako da čovjek ne ometa sam sebe.

To je ono čemu se toliko divimo kod djece i na čemu im toliko zavidimo. Kažemo da su naivna, neiskvarena, nevješta, nesvjesna samih sebe. Kada vidite malo dijete koje još nije naučilo plesati kako pleše pred publikom, vidite dijete koje pleše samo po sebi. U njegovim pokretima postoji svojevrsna potpunost i istinski integritet.

Kada dijete vidi da ga gledaju roditelji ili učitelji, i kada sazna da mu oni to mogu odobravati ili ne, ono počinje promatrati samo sebe u plesu. Odjednom, ples postaje ukočen, neprirodan ili, što je još gore, usiljen, i gubi se duh dječjeg plesa. No, ako dijete nastavi učiti ples, tek nakon mnogo godina, kao gotov umjetnik, plesač ponovno ostvaruje naivnost i prirodnost izvornog plesa. No, kad se ta prirodnost vrati, to više nije jednostavna, mogli bismo reći embrijska prirodnost djeteta, posve nekultivirana i neizučena. Umjesto toga, sada se javlja nova prirodnost koja obuhvaća i u sebi nosi godine i godine tehnike, vježbanja i iskustva.

Vidjet ćete da u svemu tome postoje tri stadija. Prvi stadij, koji bismo mogli nazvati prirodni ili djetinji stadij, u kojem se još nije javila samosvijest. Zatim dolazi srednji stadij, koji bismo mogli nazvati nespretnim stadijem, u kojem čovjek postaje svjestan sam sebe. Napokon, ta se dva stadija integriraju u ponovno otkrivenoj nevinosti oslobođene osobe.

Naravno, u tome postoje goleme prednosti jer se moramo zapitati - ako uživete u životu ne znajući da uživete, je li to zaista uživanje? A ovdje, naravno, svjesnost nudi veliku prednost. No, postoji i nedostatak, čak i opasnost u razvoju takve svjesnosti, jer kako ona raste, i dok mi učimo kako gledati sebe i onkraj sebe, možda ćemo počinjati iznova i iznova i sami sebi stvarati velike smetnje. Tako sami sebi zaklanjamo svjetlo.

Znate kako to izgleda kad sami sebi zaklanjate svjetlo i kad ometate sami sebe - primjerice, kad vam je strašno važno da uhvatite vlak ili avion, umjesto da su vam mišići opušteni i spremni za trk, vaš strah da ćete zakasnuti čini vas ukočenima i počnete se sapletati o sve. Isto vrijedi za one dane kad sve krene po zlu. Prije svega, dok se vozite do ureda, na svim semaforima je crveno svjetlo. Naravno, to vas razdraži i zbog svoje razdražljivosti postajete napeti i ukočeni, što vas navodi na pogreške. To može dovesti do toga da se razbjesnite i vozite tako brzo da vas policija zaustavi i tako dalje i tako dalje. Takva borba protiv života vezuje život u čvorove.

I tako, tajna taoizma jest u tome da ne saplećemo sami sebe i da naučimo da nas to forsiranje sebe ne čini učinkovitijima nego nas ometa u svemu što činimo.

Nježan Put

*Tao je poput bunara:
Koristi se, ali nikada ne presuši.
On je poput vječne praznine,
ispunjene beskrajnim mogućnostima...*

*Tao se zove Velika majka,
Prazan, ali neiscrpan,
Rada beskrajne svjetove.*

*Uvijek je prisutan u vama.
Možete ga upotrijebiti kako želite.*

SNAGA SLABOSTI

Lao-Tzu piše o filozofiji snage slabosti. Mislim da je čudno što ljudi na Zapadu ne shvaćaju koliko je blagost snažna. Jedna od omiljenih Lao-Tzuovih analogija bila je voda. O vodi je govorio kao o najslabijoj tvari na svijetu, međutim, isticao je da se ništa ne može usporediti s vodom u prevladavanju čvrstih i snažnih stvari. Možete je rezati nožem, i ona će ga propustiti kroz sebe, no sama voda urezala je Veliki kanjon u čvrstoj stijeni.

Lao-Tzu rekao je i to da muškarac u sebi mora zadržati jedan ključni ženstveni element i da će onaj koji to učini postati kanal za cijeli svijet.

Ideal stopostotnog čvrstog momka, rigidnog, robusnog čovjeka s mišićima poput čelika zapravo je model slabosti. Vjerojatno pretpostavljamo da će takva čvrsta vanjština djelovati poput tvrde ljuske koja će nas zaštititi, međutim, većina vanjskih stvari kojih se bojimo pogađa nas zato što se bojimo vlastite unutarnje slabosti.

Sto se događa ako inženjer sagradi posve čvrst most? Da se, primjerice, most Golden Gate ili most George Washington ne ljuljaju na vjetru, da nimalo ne popuštaju i ne pomiču se, srušili bi se. Zato možete uvijek biti sigurni da muškarac koji se na površini pravi da je 100% muško duboko u sebi sumnja u svoju muškost. Ako si dopusti da bude slab, može iskusiti nešto što je zapravo njegova najveća snaga. To ne vrijedi samo za ljudska bića nego i za sva ostala živa bića.

DŽUDO

Nježan put

Filozofija snage slabosti koja je dospjela u Japan iz Kine kroz migraciju zen budizma nadahnula je zapanjujuće oblike samoobrane poznate kao džudo i aikido. Riječ *džudo* fascinantna je zato što znači *ju*, nježan, i *do*, put. Do je japanski način izgovaranja kineske riječi tao pa je to nježan tao, filozofija taa primijenjena na samoobranu.

Ta filozofija sadrži razne komponente, a jedan od temeljnih elemenata prakticiranja džuda jest razumijevanje ravnoteže - a ravnoteža je, naravno, temeljna ideja taoističke filozofije. Filozofija taa u svojim osnovama ima poštovanje prema prirodnoj ravnoteži. Ako ste osjetljivi, nećete narušiti tu ravnotežu. Umjesto toga, pokušat ćete otkriti što ona čini i slijediti je.

Drugim riječima, izbjegavat ćete pogreške poput temeljitog istrebljivanja insekata - nametnika ili unošenja zečeva u zemlju poput Australije bez razmišljanja o tome imaju li oni prirodne neprijatelje, zato što vas takvo ometanje prirodne ravnoteže neminovno vodi u nevolju. Filozofija ravnoteže prva je stvar koju moraju svladati svi praktikanti džuda i aikida, a ona je temeljno načelo taa.

Kad je riječ o načelima džuda, pitanje ravnoteže moguće je demonstrirati ako pogledamo što se događa kada pokušamo podići tešku rolu materijala. Bili bismo glupi kad bismo je pokušali uhvatiti na vrhu jer to bi pokazalo da uopće ne razumijemo zakone ravnoteže. Ako želite nešto podići, uhvatite to ispod središta gravitacije. Položite rame na taj predmet, potkopajte ga i podignite. To načelo prisutno je u džudu. Dio razumijevanja ravnoteže u džudu jest vježbanje hodanja na takav način da nikad ne izgubite centar: noge vam formiraju osnovu trokuta, tijelo je na vrhu i, kad se okrećete, uvijek nastojite zadržati noge otprilike ispod ramena. Na taj način nikad ne gubite ravnotežu. To je dobro vježbati u svakodnevnom životu, kao i u džudu.

Drugo načelo, onkraj razumijevanja i održavanja ravnoteže, kaže da se snazi ne treba suprotstavljati snagom. Kad vas napadne neprijatelj, ne suprotstavljate mu se. Umjesto toga, popuštajte mu, kao što matador popušta pred bikom. Zatim ga svladajte njegovom vlastitom snagom i načelom ravnoteže.

Zamislimo, primjerice, da me netko želi udariti iz nekog smjera. Umjesto da se branim i blokiram udarac, džudo me uči da preusmjerim snagu udarca. No, kada protivnik prolazi pokraj mene, moje koljeno se diže i zakači ga ispod točke ravnoteže. Protivnik pada punom težinom, a taj pad izazvan je njegovom vlastitom inicijativom i vašom primljivošću. Dopuštajući mu da izvede udarac do kraja, umjesto da ga blokirate, doveli ste ga u svoju klopku.

Isti stav opuštenosti nježnosti lijepo je vidljiv kad promatrate mačku kako se penje na drveće. Kada pada s drveća, ona se jednostavno pusti. Mačka se posve opušta i lagano slijeće na tlo. No, kad bi padala s drveta i iznenada odlučila da ne želi pasti, postala bi ukočena i napeta i nakon pada od nje bi ostala samo vreća slomljenih kostiju.

Na isti način, filozofija taa kaže da svi mi padamo s drveta u svakom trenutku naših života. Zapravo, u trenutku rođenja poletjeli smo niz liticu, padamo i ništa nas ne može zaustaviti. Zato, umjesto da živimo u stanju stalne napetosti i grabimo svakojake stvari koje zapravo padaju s nama zato što je cijeli svijet nestalan, budimo poput mačke. Nemojmo se opirati.

Li

Obrasci prirode

Do sada, kao tipični filozof, pokušavao sam objasniti što je taoizam. Koliko god to čudno zvučalo, baš to ne treba činiti.

I još čudnije, ako sam vam uspio prenijeti nešto što ste stvarno razumjeli, ako sam uspio riječima razjasniti cijeli problem, zavarao sam vas. Jedan od razloga zbog kojih nam se život čini problematičnim, i jedan od razloga zbog kojih se služimo filozofijom u pokušaju rješavanja tih problema, je taj što nastojimo prilagoditi poredak univerzuma poretku riječi, a to jednostavno ne funkcionira.

No, ja i dalje pričam i pišem o istočnim filozofijama. Često sam govorio da prava osnova budizma nije niz ideja nego iskustvo. To, naravno, vrijedi i za taoizam, koji poput budizma priznaje da je iskustvo različito od riječi. Ako ste nešto okusili, čak i vodu, znate kakva je okusa. No, nekome tko ga nikada nije okusio ne možete ga objasniti riječima zato što on nadilazi riječi.

Poredak svijeta jako se razlikuje od poretka koji stvaramo pravilima naše sintakse i gramatike. Poredak svijeta nevjerovatno je složen dok je poredak riječi relativno jednostavan. Nastojanje da objasnimo život poretkom riječi je jednako nespretno kao pokušaj pijenja vode vilicom. Naše brkanje poretka logike i riječi s poretkom prirode razlog je zbog kojeg nam se sve čini tako problematičnim.

Kada kažemo da pokušavamo naći smisao u životu, to znači da se prema stvarnom svijetu pokušavamo ponašati kao da je niz riječi. Riječi su simboli i znače nešto drugo osim znakova stvorenih slovima, ali stvarni ljudi, planine, rijeke i zvijezde nisu ni simboli ni znakovi. Stoga poteškoća s kojom se susrećemo u pokušaju nalaženja životnog smisla leži u činjenici da pokušavamo ugrušati vrlo složen poredak života u vrlo jednostavan sustav koji nije dorastao tom zadatku; to nas dovodi do niza nepredviđenih poteškoća.

U kineskom jeziku postoje dva termina koja označavaju ta dva različita poretka. Prvi je riječ *tsu*, koja znači "poredak izmjerenih stvari" ili "poredak zapisanih stvari". U nekom smislu ta riječ nosi značenje riječi "zakon", i iako katkad govorimo o zakonima prirode, oni nikada ne mogu biti *tsu* ako ih ne pokušamo opisati ili zapisati da bismo o njima razmišljali riječima.

Budući da se *tsu* odnosi samo na poredak stvari kada o njima razmišljamo u brojevima i riječima, Kinezi se služe drugom riječju, *li*, kojom opisuju stvarni prirodni poredak. To je neobičan i zanimljiv termin. Njegovo izvorno značenje je oznaka u žadu, god u drvetu ili vlakno u mišiću, a veliki poznavalac kineske misli, Joseph Needham, preveo ga je kao "organski obrazac". On se odnosi na složeni obrazac koji vidimo kada, primjerice, gledamo plinovitu maglicu koja ima izrazito neodređen oblik ili kad gledamo slojeve koji oblikuju obrasce u stijeni i vidimo veličanstvene nabore koje je nevjerovatno teško opisati, ali lako shvatiti vidom i osjećajima. No, takav poredak nikada ne možemo pretvoriti u riječi. Zbog toga, pokušaj pronalaženja smisla i reda u životu uvijek će biti neuspješan.

Poredak *li*, ili beskrajna složenost organskog obrasca, ujedno je i poredak naših tijela, mozгова i živčanih sustava. Mi zapravo živimo po tom poretku, jer kako sam često govorio, ne otkrivamo riječima ni uređenim mislima način na koji razvijamo vlastita tijela, strukturiramo kosti i reguliramo metabolizam. Zapravo, nemamo pojma kako nam to polazi za rukom, nemamo pojma kako razvijamo svijet, kako razmišljamo i kako donosimo

odluke. Mi te stvari činimo, ali procesi i poredak fizičkog tijela u njihovoj osnovi potpuno su nam nepoznati. Iako činimo te stvari, ne možemo ih u potpunosti opisati.

Cijelo vrijeme oslanjamo se na taj čudan i nerazpoznatljiv oblik prirodnog poretka. To je osnova svega što činimo, a čak i kad pokušamo nešto shvatiti i opisati to riječima, a zatim donesemo odluku na temelju tog procesa, još se uvijek nesvjesno oslanjamo na poredak koji ne možemo shvatiti. Taj poredak tvori našu temeljnu narav, ali previše smo joj blizu da bismo je mogli vidjeti - zato je praćenje taa umjetnost pronalaženja puta u vlastitu prirodu osjećajem.

Međutim, u procesu našeg odgoja, a osobito u procesu obrazovanja, naši roditelji i učitelji brižljivo nas uče da se ne oslanjamo na svoje spontane sposobnosti. Podučavaju nas da otkrivamo stvari razmišljanjem, a prvi zadatak nam je da naučimo nazive svih stvari. Na taj način učimo sve objekte u svijetu promatrati kao odvojene objekte.

Drvo je drvo. Ono počinje s korijenom, završava s lišćem na granama, i to je to. Isto tako, uče nas da se ponašamo dosljedno, gotovo kao da smo likovi u knjizi, a znate kako kritičari mrze autora čiji likovi nisu dosljedni. Kad bismo stvarno uvijek bili dosljedni u životu, bilo bi to vrlo dosadno, ali mislim da katkad, u tom pogledu, upute za život dobivamo iz književnosti i pokušavamo nametnuti dosljednost povrh naše prirodne, stalno promjenjive spontanosti.

Budući da nas odgajaju tako da od sebe učinimo nešto smisljeno i da postanemo odgovorni za sebe, od nas se uvijek očekuje da budemo u stanju racionalizirati svoja djela u riječi. Kada to pokušamo postići, unutar sebe stvaramo svojevrsno drugo "ja", što se u zenu zove "ja koje promatra". To "ja koje promatra" može biti vrlo dobra stvar, ali nam može i uzrokovati probleme te cijelo vrijeme davati komentare o tome tko smo i što činimo. Ono pita: "Sto će reći drugi ljudi? Ponašam li se prikladno? Ima li to što činim ikakvog smisla?"

Sociolog George Herbert Meade nazvao je to "internalizirani drugi". To znači da imamo svojevrsnu unutarnju sliku, nejasan osjećaj o tome tko smo i što nam o nama govore reakcije drugih ljudi na nas. Tu reakciju gotovo neizbježno saznajemo kroz riječi i misli drugih ljudi, ali ubrzo učimo i sami davati komentar. Svaka misao ili opservacija tada se uspoređuje s idejom koju smo formirali. Stoga ta slika postaje internalizirana - drugo ja koje cijelo vrijeme komentira ono što čini prvo ja - i u bilo kojoj situaciji moramo racionalizirati razlog zbog kojeg je neko ponašanje usklađeno s tom slikom, ili se prisiliti na promjenu tog ponašanja, ili ga ne promijeniti i osjećati grižnju savjesti zbog toga. Poteškoća u tome je činjenica da smo, iako je za civiliziranu komunikaciju i osobne odnose izrazito važno unijeti smisao u ono što činimo mi i drugi ljudi te opisati sve to riječima, ipak time ograničeni.

Svi smo se divili dječjoj spontanosti i svježini. Žalosno je da djeca, odrastajući, postaju sve samosvjesnija. Na taj način ljudi često gube svoju svježinu. Čini se da se sve više ljudi pretvara u proračunata stvorenja koja žele da sve bude po njihovom.

Ljudi ometaju sami sebe zato što se stalno promatraju i propituju. Oni uvijek pokušavaju uklopiti poredak svijeta u poredak smisla, misli i riječi. Zato djeca gube svoju prirodnost i spontanost. Zbog toga se divimo ljudima bilo da je riječ o mudracima ili umjetnicima koji u zreloj dobi povrate djetinji duh i svježinu. Njih više ne muči to što ljudi misle ili govore. To je šarm koji obavlja taoističke mudrace drevne Kine.

I CHING

Knjiga promjena

Da bismo stekli predodžbu o inteligenciji obrasca *li* i o načinu na koji je možemo upotrijebiti u donošenju odluka, pogledajmo drevnu kinesku metodu divinacije koja je prožeta i neraskidivo povezana s taoizmom. Možda znate da je divinacija svojevrsno proricanje budućnosti, no ovaj oblik divinacije utemeljen je na tekstu koji neki ljudi smatraju najstarijim kineskim tekstom, *I Chingu* ili *Knjizi promjena*. Nadam se da ljudima neće pasti na pamet da tako drevnu i štovanu knjigu mudrosti kao što je *I Ching* propituju o tome u koje dionice uložiti novac - toj knjizi postavljaju se pitanja o duhovnom ili psihološkom stanju čovjeka ili se s njom savjetuje u vezi s najvažnijim životnim odlukama.

Stari i ortodoksni način konzultacija s *Knjigom promjena* je upotreba prutića stolisnika koji su dugi, ravni i uski. Veći broj tih prutića raspoređi se nasumce, a zatim se proračunava. No, to je dug i elaboriran način proricanja. Ne tako drevan, ali jednako cijenjen način je upotreba novčića. Ja za tu svrhu imam tri kineske kovanice, ali bilo koji drugi novčić jednako je učinkovit.

Tip pitanja koje se *Knjizi promjena* može postaviti u gotovo bilo kojoj situaciji jest nešto u stilu: "Što je najbolje za mene u okolnostima u kojima se nalazim?" Postavimo jasno pitanje, zatim uzmemo novčiće, protresemo ih i ispustimo. Prema načinu na koji padnu nakon svakog bacanja - glava ili pismo - crtamo heksagram od šest linija koji se sastoji od para trigrama od po tri linije.

Stvar funkcionira ovako: sva tri novčića tresemo i bacamo u isti trenutak. Svako bacanje novčića daje nam jednu liniju. Strana kineskog novčića s tekstom - ili "pismo" na američkim kovanicama - računa se kao jin i vrijedi 2. Druga strana - "glava" američke kovanice - računa se kao jang i vrijedi 3. Postoje četiri kombinacije ta tri novčića:

Ako su svi novčići jin, ukupna vrijednost sva tri novčića je 6 i crta se prekinuta ili negativna linija, koja čini dno heksagrama. Ovo je takozvana linija "stari jin":

Ako su dva novčića jin, a jedan jang, ukupna vrijednost je 7, i crta se neprekinuta ili pozitivna linija zvana "mladi jang":

Ako je jedan novčić jin, a dva jang, ukupna vrijednost je 8, i crta se prekinuta ili negativna linija, takozvani "mladi jin".

Ako su sva tri novčića jang, ukupna vrijednost je 9, i crta se neprekinuta ili pozitivna linija zvana "stari jang".

Pogledajmo specifičan slučaj i pretpostavimo da smo u prvom bacanju dobili zbroj 6, negativno očitavanje. Simbol kojim se bilježi negativno očitavanje je prekinuta linija, linija jin.

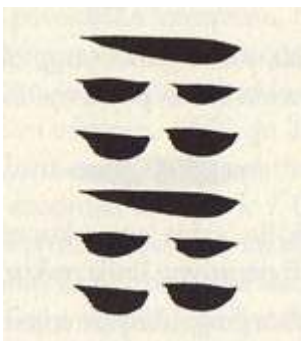
Ponovimo bacanje novčića i ovoga puta dobivamo zbroj 8 - očitavanje je opet negativno i opet ga zabilježimo i nacrtamo još jednu prekinutu liniju povrh one prve. Heksagram nastaje od dna prema vrhu.

Opet protresemo i bacimo kovanice. Ovoga puta zbroj je 7 - pozitivno očitavanje. To bilježimo neprekinutom linijom ili jang linijom koja predstavlja pozitivno načelo, i prvi je trigram dovršen.

Opet bacamo kovanice. Zbroj je opet 6, a linija negativna. U sljedećem bacanju zbroj je 8 i linija je opet negativna. Zatim bacamo posljednji, šesti put, i zbroj je 9. Na vrhu heksagrama crtamo neprekinutu, jang liniju.

I tako smo dobili lik:

Da bismo saznali što znači, moramo pogledati vrlo drevni dijagram, koji vam je možda poznat. Možda ste ga vidjeli na kineskim zdjelama ili nakitu ili urezanog u žadu. To je osam trigrama - simbola sastavljenih od po tri vertikalno nanizane linije - postavljeno u krug, a u sredini slike nalazi se lik koji smo vidjeli prije, simbol načela jina i janga.

U Kini je simbol u sredini poznat i kao *Tai Chi*, simbol dva temeljna načela, pozitivnog i negativnog, janga i jina za koje se smatra da leže u korijenu svih svjetskih fenomena. Kineski znak za riječ "jang" izgleda kao riba. On

predstavlja svijetlu stranu i označava južnu ili sunčanu stranu planine. Znak za jin je crna riba. On predstavlja sjenovitu ili tamnu stranu planine. Kao što smo vidjeli, oni predstavljaju muško i žensko načelo.

Uočite simbolizam svijetle i tamne strane planine - nećete pronaći planinu sa samo jednom stranom. Dvije strane uvijek moraju biti zajedno. Na isti način, Kinezi smatraju da pozitivno i negativno, svjetlost i tama, muško i žensko, povoljno i nepovoljno, uvijek dolaze zajedno u ljudskom životu, jer jedno ne možemo razaznati bez onog drugoga.

Izvan rotirajućeg lika pozitivnih i negativnih načela pronaći ćete osam trigrama koji predstavljaju sve moguće kombinacije prekinutih i neprekinutih linija. Ti trigrami predstavljaju osam temeljnih načela ili elemenata od kojih se, prema *Knjizi promjena*, sastoji svaka životna situacija.

Primjerice, trigram na vrhu znači nebo" ili "nebesa", što je simbol kreativnog načela. Onaj izravno ispod njega znači "zemlja" i simbolizira receptivno načelo. U kineskom sustavu svaki trigram povezuje se i s članom obitelji. Kreativni simbol je otac, a receptivni simbol majka.

S jedne strane nalazi se trigram s dvije jang ili pune linije oko receptivne linije. On je povezan s elementom vatre i znači "držanje za nešto" ili možda "zadržavanje". Nasuprot njemu nalazi se trigram s dvije receptivne linije oko jedne pune linije. On se povezuje s vodom, liticom i opasnim bezdanom. Između četiri kardinalna trigrama javljaju se četiri međukardinalna trigrama: grom, vjetar, jezero i planina. U knjizi proročanstava, svaka životna situacija može se predstaviti s ova dva načela. U navedenom primjeru, jedan trigram ponavlja se dvaput. Dobili smo planinu na planini.

SAVJET PROROKA

Postoje ukupno šezdeset i četiri moguće kombinacije ovih osam trigrama, što otežava pamćenje svake pojedine kombinacije. Zato ćemo sada u samoj *Knjizi promjena* potražiti značenje tog specifičnog heksagrama, kao i savjet koji nam prorok želi dati kao odgovor na naše pitanje o trenutačnoj situaciji.

Planina na planini je heksagram broj 52, koji se i sam zove "Planina". Lik planine simbol je povezan s idejom tišine i mirovanja. Kada imamo "mirovanje" povrh "mirovanja", pred sobom vidimo simbol čije je značenje duboki mir.

Knjiga kaže:

PROSUDBA

Mirovanje. Drži leda mirno

Tako da više ne osjeća svoje tijelo.

Spušta se u svoje dvorište i ne vidi svoje ljude.

Nema krivnje.

Prava tišina znači mirovati kada dođe vrijeme za to i krenuti naprijed kada dođe vrijeme da se krene naprijed. Na taj način, odmor i kretanje u skladu su sa zahtjevima vremena. Tako nastaje svjetlost u životu...

PRIZOR

Planine stoje blizu:

Slika mirovanja.

Tako uzvišen čovjek

Ne dopušta svojim mislima

Da krenu onkraj njegove situacije.

Srce stalno razmišlja. To se ne može promijeniti. No, kretanje srca, to jest čovjekove misli, trebale bi se ograničiti na neposrednu situaciju. Sve misli upućene dalje od toga samo će nam izazvati bol u srcu.

Vidite da je riječ o prilično općenitom savjetu koji odgovara na pitanje - budući da je pitanje bilo neodređeno i savjet je neodređen. No, simboličko značenje ovog odgovora jednostavno kaže da je sjedenje s mirnim leđima, tako da ih čovjek i ne primjećuje, samozaborav. Fokusiranje misli na neposrednu situaciju sugerira praksu meditacije, mirovanja ili šutnje. To je savjet koji smo dobili i dobar je.

ZAPADNJAČKO GLEDIŠTE

Mogli biste reći da je ovo totalno lud način donošenja odluka, osobito kad bih postavio neko specifičnije pitanje ili kad bih zatražio savjet o nekoj važnoj odluci koju moram donijeti. S našeg modernog, znanstvenog stajališta, rekli bismo da je donošenje velikih životnih odluka na temelju bacanja novčića najgluplja stvar koju čovjek može učiniti. Uostalom, na taj način zanemarujemo racionalan pristup svojoj situaciji, ne uzimamo u obzir raspoložive podatke, ne donosimo inteligentnu procjenu vjerojatnosti. Prije nego što donesemo neku važnu odluku, volimo promisliti o svim uključenim čimbenicima.

Mi se unosimo u situaciju i temeljito promišljamo o njoj. Odvagujemo argumente za i protiv, prednosti i nedostatke. Zato vjerujemo da ništa ne može biti praznovjernije od toga da se oslonimo na knjigu proročanstava koja se posve oslanja na slučajno padanje novčića. Znamo da novčići nemaju nikakve veze s problemom pa je naš suvremeni stav o tome - i svim drugim oblicima proricanja budućnosti - takav da, ako i funkcionira, to nije ništa nego čista slučajnost.

ISTOČNJAČKO GLEDIŠTE

Međutim, osobi koja vjeruje u taj sustav, možda nekom tradicionalno orijentiranom Kinezu ili Japancu, on se ne čini toliko nategnutim. Oni bi nam mogli reći: "Prije svega, kad razmatrate činjenice povezane s nekom specifičnom odlukom i proračunavate sve podatke, kako ćete odabrati one najrelevantnije?"

Primjerice, ako sklapate poslovni ugovor, činjenice koje smatrate povezanim s tim ugovorom možda su povezane sa stanjem vaše tvrtke, stanjem druge tvrtke i situacijom na tržištu, ali vjerojatno nećete uzeti u obzir

mnoga osobna pitanja koja bi mogla utjecati na plan. Ipak, nešto što uopće niste uzeli u obzir moglo bi se uplesti u situaciju i posve je promijeniti. Osoba s kojom ulazite u posao može se poskliznuti na koru od banane i teško se ozlijediti te postati neučinkovita, pa čak i štetna za posao. Kako bi netko mogao predvidjeti takvu mogućnost racionalno procjenjujući situaciju?"

Možda bi nam mogli reći: "Kako znate da ste prikupili dovoljno podataka? Uostalom, podataka i potencijalnih problema povezanih sa svakom situacijom doslovno je bezbroj. Zbog čega odlučujete prestati prikupljati podatke o tome kako riješiti problem? Mislim da jednostavno skupljate informacije dok se ne umorite od toga ili dok ne dođe vrijeme za akciju i ne ponestane vam vremena za prikupljanje još podataka." Moguće je iznijeti vrlo uvjerljiv argument da je, budući da ste na proizvoljan način donijeli odluku o prestanku istraživanja, ta metoda jednako proizvoljna kao i bacanje novčića.

VJEROJATNOSTI I ODLUKE

"Dobro", mogli bismo reći, "a što je s vjerojatnostima? Uostalom, pri donošenju odluka u velikoj se mjeri oslanjamo na statistiku." No, statistika ima svoja ograničenja - ona funkcionira vrlo dobro kada se traži prosjek onoga što će učiniti velik broj ljudi, ali beskorisna je u pojedinim slučajevima. Primjerice, tabele kojima se služe osiguravajuća društva vrlo će vam točno prikazati prosječan životni vijek odraslog muškarca ili žene, pušača ili nepušača, ali u bilo kojem pojedinom slučaju te nam tabele neće reći kada će netko umrijeti. Vjerojatno isto vrijedi za svaku odluku koju možemo donijeti: vjerojatno je da ćemo odvagnuti sve informacije i u posljednjem trenutku donijeti našu odluku na temelju "špurijusa", što je zapravo instinktivan osjećaj o situaciji koji nema puno veze s racionalnom mišlju.

Ja sam pomalo skeptične naravi i jako sumnjam u to da ovaj način donošenja odluka funkcionira. No, to kažem s određenim odmakom, zato što nikada ne možemo dokazati funkcionira li bilo koja metoda donošenja odluka. Ja mogu donijeti nadasve glupu odluku i zbog nje poginuti, ali nemam način da saznam nije li me to što sam poginuo u tom trenutku spasilo od gore sudbine, a možda i od pogreške koja bi utjecala na živote mnogih drugih ljudi. Ako donesem pravu poslovnu odluku i zaradim milijune dolara, ne mogu znati neće li to biti tako loše za moju osobnost da se ispostavi da je to najgora stvar koja mi se mogla dogoditi. Zato ne možemo znati hoće li ishod neke odluke na duge staze biti uspjeh ili neuspjeh, zato što će samo nepoznato - ono što slijedi - pokazati je li to bilo dobro ili loše. A to nepoznato proteže se ispred nas u nedogled.

PREDNOSTI I NEDOSTACI

I u modernom znanstvenom pristupu i u sustavu ove stare kineske knjige proricanja postoje prednosti i nedostaci. Postoji loša strana *Knjige promjena* i znakovit nedostatak kineske kulture, a to je činjenica da se Kinezi toliko oslanjaju na *Knjigu promjena* i njezin sustav simbola za klasificiranje svih prirodnih fenomena da je ona s vremenom postala vrlo rigidna struktura, koja je na kraju isključila percepciju svega novoga.

Upozorenje za nas, i način da profitiramo od njihove pogreške, je shvaćanje činjenice da mi isto to radimo sa znanstvenom metodom. Postoje određeni tipovi ličnosti koji postaju vrlo rigidni u svojim znanstvenim idejama pa automatski isključuju određene mogućnosti zato što se ne slažu s prihvaćenim znanstvenim dogmama.

Primjerice, fenomen koji nazivamo nadosjetilno opažanje, iako ga ja radije nazivam iznimnim osjetilnim opažanjem. Postoje vrlo jaki dokazi da takav oblik percepcije postoji, pa ipak, mnogi znanstvenici ignoriraju te dokaze zato što kažu da je to jednostavno nemoguće. Ograničiti svoju spoznaju na taj način znači upasti u istu zamku u koju su Kinezi upali kad su se počeli previše oslanjati na klasifikaciju svijeta i događaja sadržanu u *Knjizi promjena*.

S druge strane, oba sustava imaju i svoje prednosti. Kao što postoji pozitivna strana korištenja znanosti, postoji i pozitivna strana *Knjige promjena*. Slika iz ove knjige koja prikazuje međuodnos tih formi utemeljena je na pogledu na život koji nam sugerira nov način promišljanja o našim informacijama, a u skladu je s određenim gledištima koja se sada razvijaju i u našoj znanosti. To je životni svjetonazor koji se ne fokusira toliko na kauzalnu vezu između događaja koliko na obrazac događaja kao cjelinu.

USPOREDBA ISTOKA I ZAPADA

Pokušat ću vam pokazati razliku između ovih načina istraživanja. Kada razmišljamo o uzročnosti, uglavnom razmišljamo o načinu na koji prošlost određuje događaje. Iz toga proizlazi da je ljudsko ponašanje određeno prošlošću. To je kao da su događaji različite pikule koje se bacaju zajedno i udaraju jedna o drugu. Stoga ćemo, prateći kretanje pojedine pikule, pokušati otkriti koje su je druge pikule udarale. Tako odlazimo sve dalje i dalje u prošlost njezina individualnog kretanja. Sve do nedavno, gledište zapadnjačke znanosti bilo je utemeljeno gotovo isključivo na ideji uzročnosti. Znanost se pretvorila u istraživanje načina na koji prošli događaji utječu na sadašnje događaje.

Gledište u osnovi *Knjige promjena* drukčije je. Umjesto da pokuša shvatiti događaje u odnosu na prošle uzroke, ona događaje shvaća u odnosu na njihove sadašnje obrasce. Drugim riječima, pristupa im tako da u obzir uzima cjelovit pogled na organizam i njegovu okolinu umjesto pogleda koji bismo mogli nazvati linearnim. Iako Kinezi nisu primijenili taj pristup na svoju tehnologiju, tradicionalno ga primjenjuju u umjetnosti i filozofiji prirodnih zakona. Njihovo temeljno gledište jako se razlikuje od našega.

Odgovarajuću analogiju za zapadnjački način gledanja na stvari možemo pronaći u načinu na koji događaje pokušavamo shvatiti u skladu s poretkom riječi. Mogao bih reći: "Ova drva dobro gore", ili "Ovdje stoje visoke gore". Značenje riječi "gore" u te dvije rečenice određuje ono što dolazi prije njih. Ako želim znati što znači "gore", moram vidjeti što se dogodilo u prošlosti.

Međutim, ako pogledate ono što bih ja nazvao poretkom slike, a ne poretkom riječi, dolazite do posve drukčije predodžbe zato što su vam svi elementi slike predloženi zajedno. Oni dolaze, kako bismo rekli "u komadu" i u istom trenutku možete vidjeti njihovu povezanost s kontekstom i značenjem, kao što možete vidjeti kako se pojavljuje slika kada razvijate fotografsku ploču. Značenje svakog dijela slike ovisi o ostatku slike kakvu vidite u ovom trenutku.

Na isti način, temeljna filozofija *Knjige promjena* i kineske ideje o odnosima među događajima je razumjeti svaki događaj u njegovu postojećem kontekstu. Neku stvar nećemo shvatiti toliko po onome što se dogodilo prije koliko po onome što dolazi s njom. Ideja *Knjige promjena* je da se kroz njene simbole sagleda sveukupni obrazac trenutka u kojem je pitanje postavljeno. Pretpostavka je da obrazac tog trenutka upravlja čak i bacanjem novčića.

Do zanimljive usporedbe koja proizlazi iz toga dolazi zato što mi na Zapadu težimo razumijevanju događaja u skladu s linearnim ili sekvencijalnim poretkom, primjerice poretkom riječi.

U skladu s pravilima uzročnosti, razvili smo ili stvorili koncept prirode utemeljen na strukturi pisanog zakona. No, u kineskom jeziku opet nailazimo na *li*, riječ koja označava prirodni zakon, a izvorno je značila oznake u žadu, godove drveta ili vlakno u mišiću, to jest, temeljni obrazac stvari. Prizori poput oznaka u žadu ili godova drveta koriste se zato što imaju ekstremno suptilan, složen obrazac koji pokazuje velik broj istovremenih događaja. Ti obrasci moraju se sagledati i shvatiti na prvi pogled, kao što i sliku sagledavamo jednim pogledom.

Temeljna kineska ideja o prirodnom poretku nije kompatibilna s formulacijom poretka riječi zato što je prirodni poredak organski, a ne linearni obrazac.

Drugim riječima, kada pomislimo na ljepotu, točno znamo što je to, ali apsolutno je nemoguće zapisati niz zakona i pravila koji nam mogu pokazati kako stvoriti lijepe predmete. Matematičari, primjerice, često osjećaju da su određene jednadžbe lijepe na neki neobičan način. Budući da je riječ o temeljitim ljudima, oni pokušavaju shvatiti zašto su te jednadžbe lijepe i pitaju se možemo li načiniti pravilo ili formulu kojom ćemo opisati kada će se ljepota pojaviti, a kada ne. Iako su predložili kriterij elegancije kao novu vrstu dokaza koju valja razmotriti, došli su do općeg zaključka: kad bismo mogli stvoriti takvo pravilo i primijeniti ga u matematici i kad bi upotreba tog pravila uvijek rezultirala istim, lijepim rezultatom, taj rezultat na kraju bi nam prestao biti lijep. Postao bi suh i sterilan.

Isto tako, prirodni poredak, poredak pravde i poredak ljepote stvari su koje možemo spoznati u sebi, ali ih ne možemo zapisati crno na bijelom. Stoga je mudrija osoba ona koja ima dovoljnu senzibilnost da vidi te stvari u sebi i spozna da ljepota leži u raznolikosti iskustva.

ZAKLJUČAK

Na kraju, naravno, apsolutno je nemoguće shvatiti i cijiniti naš prirodni svijet ako ne shvatite kada treba prestati s istraživanjem.

Naš nas unutarnji nemir uvijek tjera da se popnemo na svako brdo i prijeđemo svaki obzor kako bismo otkrili što se krije onkraj njega. No, kako postajete stariji i mudriji, smanjena razina energije i mudrost uče vas da planine gledate iz podnožja ili se možda popnete samo mali dio puta do vrha jer, kad ste na vrhu, više ne možete vidjeti planinu. S druge strane planine krije se možda dolina nalik onoj iz koje ste došli.

Stari indijski aforizam glasi: "Ono što je tamo je i ovdje."

To ne smijete pomiješati s osjećajem dosade ili zamorenošću pustolovinama. Stvar je zapravo u zapanjujućem otkriću da smo, na mjestu na kojem se sada nalazimo, već stigli na cilj.

To je to.

Ono što tražimo već je ovdje, ako nismo posve slijepi.

Jer, ako krenete tim planinskim putem sve do njegova kraja, otkrit ćete da vas on na kraju opet vodi do predgrađa. No, samo će nadasve glupa osoba pomisliti da put zapravo vodi tamo. Prava je istina da put vodi do svih mjesta kojima prolazi, pa tako i do mjesta na kojem vi stojite i promatrate ga. Promatrajući ga kako nestaje u brdima, već se nalazite u istini do koje on na kraju vodi.

Često sam uživao osluškujući neki skriveni vodopad u planinskom kanjonu. Taj mi je zvuk bio još čudasniji zato što sam potisnuo nagon da ga potražim i razjasnim misterij. Više ne moram otkrivati odakle potok dolazi i kamo teče.

Svaki potok, svaka cesta, ako se uporno i temeljito slijede do kraja, ne vode nikamo.

Zato prisilno istraživački um uvijek završava u onome što mu se čini grubom, gorkom stvarnošću činjenica. Uostalom, sviranje violine zapravo je samo potezanje konjske dlake po mačjim iznutricama. Zvijezde na nebu samo su radioaktivne stijene i plin. No, samo je iluzija da se istina može otkriti rastavljanjem svega na dijelove, poput razmaženog djeteta koje rastavlja igračku.

Zato Platoni Dalekog istoka tako rijetko govore sve i zato ne daju sve detalje. Zato na svojim slikama ostavljaju velike, prazne i nejasne površine, a opet, njihove slike nisu nedovršene. Ne radi se samo o neispunjenoj pozadini - to je integralni dio cijele kompozicije, sugestivne, značenjem bremenite praznine i procjepi koji nešto prepuštaju i našoj mašti. I nećemo pogriješiti pokušavši ih dopuniti u svojem umu. Dopuštamo im da ostanu sugestivni.

Zato, nećemo neumorno i agresivno forsirati prelazak tih brda kako bismo otkrili nepoznato i natjerali prirodu da nam otkrije svoje tajne. Ono što je tamo već je ovdje.

Svako mjesto na kojem se nalazimo možemo smatrati središtem svemira. Svako mjesto na kojem stojimo možemo smatrati odredištem svojeg putovanja.

Međutim, da bismo to shvatili, moramo biti primljivi i otvoreni. Drugim riječima, moramo učiniti ono što nam je savjetovao Lao-Tzu kad je rekao da muškarci moraju sačuvati određenu ženstvenost i da će tako postati kanali za cijeli svemir. Taj savjet ne vrijedi samo za muškarce.

To je jedan od nesporazuma u koji je, po mojem mišljenju, uronjena naša zapadna kultura. Ženske vrijednosti preziru se. Među muškarcima obično vidimo čudan otpor prema tome da budu bilo što osim pravih, stopostotnih muškaraca.

No, od goleme je važnosti da, pored agresivnog, muškog elementa simboliziranog mačem, naučimo cijeniti i osjetljiv, ženski element čiji je simbol, možda, otvoren cvijet. Uostalom, naši ljudski osjeti nisu noževi ni udice nego mekani veo oka, delikatni bubnjić uha, nježna koža na vrhovima prstiju i tijelu. Kroz te delikatne, osjetljive stvari dobivamo naše znanje o svijetu.

Zato do znanja možemo doći samo kroz svojevrsnu slabost i mekoću.

Recimo to na drugi način: s prirodom smo se pomirili snubivši je, a ne boreći se protiv nje. Umjesto da držimo prirodu na distanci kroz našu objektivnost, kao da nam je neprijateljica, bilo bi dobro da shvatimo kako ćemo je bolje spoznati prigrlivši je.

Na kraju, moramo odlučiti što zaista želimo učiniti.

Vjerujemo li prirodi ili bismo radije upravljali svime?

Želimo li biti nekakvi svemoćni bogovi, koji kontroliraju sve, ili želimo uživati u prirodi? Uostalom, ne možemo uživati u onome što grčevito pokušavamo kontrolirati. Jedno od najljepših obilježja naših tijela je to što o njima ne moramo cijelo vrijeme razmišljati. Kad biste, probudivši se ujutro, morali razmišljati o svakom detalju svoje cirkulacije, nikada ne biste dočekali kraj dana.

Netko je dobro primijetio: "Misterij života nije problem koji treba riješiti, nego stvarnost koju treba iskusiti."

Pjesma ptica i zvukovi kukaca način su prenošenja istine do uma. U cvjetovima i travi vidimo poruke taa.

Učenjak čistog i bistrog uma, spokojnog i otvorenog srca, u svemu bi trebao pronaći ono što ga hrani.

No, ako želite znati odakle dolazi cvijeće, znajte da to ne zna čak ni bog proljeća.